

Goymsla av CO2 í undirgrundini kann gerast nýggjur vinnuvegur

Stórir áhugi er fyri at kanna, um tað ber til at goyma CO2 í føroysku undirgrundini. Granskarar eru farnir undir at kanna, hvussu basaltið reagerar við CO2, og ætlanir eru um at fara at gera royndarboringar. Eydnað royndirnar væl, kann innflutningur av CO2 gerast ein nýggjur vinnuvegur í Føroyum um nøkur ár.

Eftir Dagmar Joensen-Næs

Tað alt ov stóra CO2 útlátið er ein vaksandi hóttan móti heiminum. Granskarar kring allan heim arbeiða av øllum alvi við at finna loysnir, sum kunnu forða fyri, at CO2 útlátið elvir til eina oyðileggjandi veðurlagskreppu.

Ein loysn, ið stórar vónir verða settar til, er at goyma CO2 í undirgrundini. Í tí kunnu liggja stórir møguleikar fyri Føroyar, bæði fyri at fáa útlátið hjá okkum niður á null og eisini fyri at innflyta CO2 úr øðrum londum, sum á henda hátt kunnu sleppa av við ein part av teirra útláti.

Granskingarráðið hevur í ár játtað 1 mió. kr. til eina ph.d. verkætlan, sum skal kanna, um føroyska basaltið er egnað til at goyma CO2. Ph.d. verkætlanin kallast TINNA, og tað er Rakul Maria Johannesen, sum varð útbúgvinn sum jarðfrøðingur fyri einum lítlum ári síðani, ið skal standa fyri verkætlanini.

– Eg fekk áhuga fyri at kanna møguleikarnar fyri at goyma CO2, tá eg gekk á Universitetinum á Svalbard, sum er ein framkomin arktiskur granskingardepil. Goymsla av CO2 er eitt sera heitt evni har, og tað fekk meg at hugsa um, at hetta kundu vit eisini gjørt í Føroyum, sigur hon.

VINNULIGT VIRKSEMI Í ÍSLANDI

Royndir í Íslandi og USA hava víst, at basalt er sera væl egnað til at goyma CO2.

– Nógva staðni í heiminum eru tey farin at goyma CO2 í holum við sandi fleiri kilometrar niðri í undirgrundini. Har er neyðugt at hava eitt tætt lag yvir holuni, tí CO2'íð, ið verður blandað við vatni, heldur sær flótandi í sandinum í túsund ár. Tá tað verður koyrt niður í op og rivur í basalti, verða tinnur gjørdar eftir bert 2-4 árum, og tá er ikki neyðugt at hava tak yvir holunum, sigur Rakul Maria Johannesen.

Í Íslandi eru tey nú farin undir vinnuligt virksemi, og CO2 goymslur eru vorðnar ein partur av orkukervinum.

Íslensku royndirnar kunnu ikki brúkast beinleiðis í Føroyum, tí evnafrøðin og struktururin í føroyska og íslenska basaltinum eru ymisk.

Rakul Maria Johannesen fer nú undir at kanna, hvørji støð í Føroyum hóska best til at goyma CO2. Síðani fer hon at gera nærri kanningar á tí staðnum, har undirgrundin er mest opin.

Hon fer ikki sjálv at gera royndir við at pumpa CO2 niður í undirgrundina.

– Eg fari at kanna tað útvalda staðið við at gera eina royndarboring og síðani byggja modellir á telduni, sum kunnu vísa, hvussu CO2'íð spjaldist, og hvat hendir niðri í holuni, sigur hon.

STÓRIR MØGULEIKAR

Rakul Maria Johannesen er ikki tann fyrsta, sum hevur víst áhuga fyri føroyska basaltinum. Í fjør

fekk Oslo Universitet nakrar grótroyndir úr Føroyum, sum tey hava gjørt evnisgreiningar av fyri at vita, hvussu grótið reagerar við CO2.

Og í lýtuni bíðar Jarðfeingi eftir svari frá einum danskum granskingargrunni uppá eina umsókn um fígging til eina verkætlan, sum eisini skal kanna møguleikarnar fyri at goyma CO2 í føroysku undirgrundini.

– Vit ætla at velja nøkur økir í Føroyum, sum vit skulu kortleggja og greina niður í smálutir. Næsta stig verður so at gera boringar og gera royndir við at koyra CO2 niður í rivur í undirgrundini, sigur Jana Ólavsdóttir, jarðfrøðingur á Jarðfeingi.

Hon væntar, at goymsla av CO2 kann gerast ein vinnuvegur í Føroyum.

– Hetta er á veg nógva staðni at gerast ein vinnuvegur. Møguleikarnir fyri at bjóða út CO2 lisensir til onnur lond, ið hava tørv á at sleppa av við CO2, skuldu verið góðir í Føroyum, serliga úti á havinum.

– Tað fer helst ikki at taka langa tíð at gera tær neyðugu kanningararnar. Vit kunnu byggja á tað forarbeiðið, onnur hava gjørt, serliga í Íslandi. Eg vildi mett, at vit kundu farið undir at goyma CO2 í føroysku undirgrundini innan fyri 10 ár, kanska skjótari, sigur Jana Ólavsdóttir.

Lesið meira á s. 14

Bogi Hansen
Føroyskir
politikarar taka
ikki hóttanina í
álvara

Síða 6-7

Sandra Saxov
Lamhauge
Er kahka meira
serføroyskt enn
ð?

Síða 15

ODDAGREIN

Alt er ikki líka rætt

Á Vísindavøkuni í ár seta vit ljóskastaran á gransking og falskunning. Vit greiða frá, hvat falskunning er og hvussu hetta sæst aftur í samfelagnum. Vit geva dømi um falskunning og vísa á, hvussu vit øll kunnu gera okkara fyrri at varnast slíka kunning og steðga at spjaða hana longri.

Í dagliga meldrinum av tíðindum og kunning verða fleiri søgur bornar, sum partvís eru rættar, men sum eru snaraðar ella vinklaðar so, at tær ikki geva eina rættvísandi mynd av eini støðu. Nakrar søgur verða eisini sagdar, sum als ikki hava hald í veruleikanum. Í summum førum er talan um hastverk og manglandi vitan. Í fleiri førum er talan tó um tilvitaða og beinleiðis falskunning. Hetta fer fram í loftmiðlum, í prentaðum miðlum og á sosialum miðlum.

Men hvat er falskunning? Ein serfrøðingabólkur hjá ES-nevndini hevur lýst falskunning soleiðis: “Øll sløg av falskari, óneyvari ella misvísandi kunning við tí fyri eyga at skapa øði í almenninginum ella við figgjarligum vinningi fyri eyga.” Altso verður falskunning nýtt tilvitað og við onkrum endamáli hjá sendaranum.

Bestu amboðini móti falskunning eru væl grundað vitan og almenn kunning. Her hevur gransking ein ovurstóran og týðandi leiklut. Gransking kann og skal leggja fram prógv fyri úrslitum og niðurstøðum. Tað skal bera til hjá øðrum granskarum, serfrøðingum og miðlum at eftirkanna úrslit.

Líka mikið, hvussu væl gransking verður eftirkannað, er altíð ein lítill móguleiki fyri, at feilir verða gjørdir ella at onkur tilvitað roynir at snýta. Her hava vit eina røð av amboðum at eftirkanna og hava eftirlit við granskingini. Fyrst og fremst skulu granskarar lýsa sínar granskingar-spurningar og hypotesur. Teir skulu lýsa arbeiðsháttin og greiða frá tilfarinum. Teir skulu vísa til undanfarna gransking á økinum. Og so skulu teir greina tilfarið og gera grundaðar niðurstøður. Alt hetta er ásett í granskingar-etiskum leiðreglum.

Áðrenn granskingarúrslit kunnu almannakunngerast í tíðarritum og bókum verður tey javnlíkamett – eftirkannað – av øðrum granskarum. Tá úrslit eru almannakunngjørd, verður tey aftur lisin og harvið eftirmett av øðrum granskarum. Kemur onkur fram á úrslit, sum eru ivasom, ber til at gera vart við hetta hjá ávísa tíðarritinum og eisini hjá nationalum kærmyndugleikum, sum til dømis “Udvalget for videnskabelig uredelighed” í Danmark. Slíkir

myndugleikar fáa fleiri fráboðanir árliga og átala eisini, tá farið verður um mark. Hesi krøvini og amboðini gera, at vit kunnu hava álit á granskingarúrslitum, sum verða almanna-kunngjørd í viðurkendum tíðarritum og lögð fram á altjóða ráðstevnum.

Í nógvum førum verður falskunning pakkað inn í ein vísindaligan ham, sum fær tað at síggja út til at vera verulig og reiðilig gransking. Hetta hava vit sæð fleiri dømi um í sambandi við koronufarsóttina. Fólk flest hava ikki møguleika at eftirkanna, at øll gransking er røtt, hetta skulu áðurnevndu skipanir og granskarar gera fyri okkum. Hinvegin kunnu vit øll vera á varðhaldi og læra at fanga mest eyðsýndu falskunningina.

Í blaðnum hava vit 10 góð ráð, sum vit øll kunnu nýta, tá vit skulu meta um rættleikan í tí, vit hoyra og síggja. Eitt av hesum er tað heilt einfalda: Brúka vit og skil. Spyr teg sjálva, um tað veruliga kann vera rætt. Ljóðar tað ótrúligt, løgið ella í andsøgn við tað, sum er vanligt? So er tað mest sannlíkt ikki rætt. Men tað kann tað kortini vera. Fyri tað um 9 av 10 siga eitt, so kann nr. 10 hava rætt. Hinvegin so eru tað mest sannlíkt tey 9, sum hava rætt. Hetta er bert fyri at vísa á, at tað ikki eru nakrar lættar loysnir ella tummilfingrareglur. Vit mugu øll hugsa okkum um, minnst til at seta nakrar grundleggjandi spurningar og eftirkanna um neyðugt.

Á ársins Vísindavøku fara ein rúgva av granskarum at leggja fram sína hugsan um falskunning og fesk granskingarúrslit. Vit bjóða øllum vælkomnum til tiltøkini á ferð og í Kongshøll, ella at fylgja við á netinum.

Verið vælkommin á vísindavøku!

LUTTAKANDI STOVNAR OG FELØG Á VÍSINDAVØKUNI:

Búnaðarstovan
Deildin fyri Arbeiðs- og
almannaheilsu
Fiskaaling
Fróðskaparsetrið
Havstovan
Heilsufrøðiliga Starvsstovan
iNOVA

Ílegusavnið
Jarðfeingi
Landsbókasavnið
Landssjúkrahúsið
Tjóðskjalasavnið
Tjóðsavnið
Umhvørvisstovan
Granskingarráðið

VÍSINDAVØKA FYRI ØLL

Á hvørjum ári skipa Granskingarráðið og granskingarstovnararnir í Føroyum fyri Vísindavøku. Endamálið er at økja um áhugan fyri gransking og fyri granskingarúrslitum í samfelagnum. Tiltakið er er sprottið úr áttakinum European Researchers' Night, sum hvørt ár verður fyriskipað seinasta fríggjakvöld í september og í døgnum frammanundan. Tiltakið verður hildið í býum kring alt Europa.

Øll tiltøk eru almenn og ókeypis.

Siðbundið seyðahald forðar fyrri framburði:

Vit kundu fingið nógv meira burturúr seyðinum

Føroyskir bóndur byggja í stóran mun sítt seyðahald á siðvenju og pástandir. Høvdu teir vilja tikið ímóti ráðum, ið eru grundað á lívfrøði og arvalæru, høvdu teir kunna fingið munandi meira burtur úr seyðahaldinum. Tað heldur Jens Ivan í Gerðinum, sum er landbúnaðarráðgevi á Búnaðarstovuni.

Eftir Dagmar Joensen-Næs

Morreyður seyður nyttar einki. Tað eru nakrir bóndur í Føroyum sannførdir um. Aðrir bóndur tvíhalda um, at tann morreyði seyðurin er nógv tann besti.

– Seyðahald í Føroyum er siðbundið og byggir á praktiskar royndir. Um bóndur onkustaðni í Føroyum hava havt morreyðan seyð, sum ikki hevur verið góður, so er allur morreyður seyður koll-dømdur har. At litur og góðska neyvnan hanga saman arvafrøðiliga, hava teir ongan áhuga at hoyra um, sigur Jens Ivan í Gerðinum, ið hevur verið landbúnaðarráðgevi á Búnaðarstovuni í eitt hált ár.

Hann hevur masterútbúgving í landbúnaðarfrøði frá Landbúnaðarháskúlanum í Keypmannahavn og hevur eisini sjálvur fingist nógv við seyð og seyðahald.

Men at greiða bóndum frá tí, hann hevur lært um lívfrøði og arvalæru í Keypmannahavn og í Aberdeen, har hann eisini hevur lisið landbúnaðarfrøði, er ikki nøkur løtt uppgáva.

– Bóndur eru skilafólk og vita nógv um haga og seyð, men teir eru ógvuliga fastlæstir og ávirkaðir av teirra arvi. Nógv av tí, teir halda seg vita um seyð, er grundað á pástandir frá pápum og abbum, sigur hann.

FÁA OV FÁ LOMB

Í Føroyum eru útivið 80.000 vaksnir seyðir. Burturúr teimum fáast umleið 40.000 lambskrov um árið.

– Í dag fáa vit umleið 0,6 lomb fyrri hvørja ær. Ein ær eigur at

lemba á hvørjum ári, men tað gera nógvær ær ikki, tí tær eru ov illa fyrri, serliga um veturin. Við eitt sindur av broytingum og nærlagni kundu vit fingið tvær ferðir so nógv lomb, og góðskan hevði eisini verið betur, sigur Jens Ivan í Gerðinum.

Seyðahaldið í Føroyum er lítið broytt seinastu 150 árin.

– Vit vita frá Taksatiónsprotokollini frá 1873, at tá var miðal skurður um landið á leið ein triðingur av áseyðatalinum. Tað má metast at vera ógvuliga vánaligt í mun til í dag. Men tá var einki kraftfóður og eingin heilivágur, og seyðurin fekk einki hoyggj um veturin. Í dag fær seyðurin heilivág, so hann yvirlivur, og onkustaðni fær hann eisini eitt sindur av fódri, men annars er skipanin tann sama, sigur hann.

Veturin er harður hjá seyðinum at koma ígjøgnum.

– Vit taka ikki hædd fyrri fløskuhálsinum í skipanini, sum er veturin. Seyðurin doyri ikki av sjúku, tí hann fær heilivág, men hann skrantar seg ígjøgnum veturin og verður rak. Høvdu bóndurnir lagt seg meira eftir at geva seyðinum um veturin og tryggja honum skjól ímóti illveðri, so sum hús ella ból, hevði seyðurin havt tað nógv betur, og vit høvdu fingið fleiri lomb, sigur Jens Ivan í Gerðinum.

Hann tekur eisini undir við teimum, sum mæla til, at færri seyðir verða í hvørjum haga. Men tað vilja flestu bóndur ikki hoyra talan um.

– Tað hevði verið munandi

lættari at føtt 60 ær heldur enn 100 um veturin. Tær høvdu eisini havt meira rásarúm og størri atgongd til náttúrligt fóður, um tær vóru færri í tali. Tá hevði borið til at tryggja, at ærnar vóru mettar og ikki mistu hold, sigur hann.

LOMB HAVA BREK

Jens Ivan í Gerðinum mælir eisini til at skifta brundseyð millum brúkini, so nýtt blóð kemur í hagan. Men tað er ójovn undirtøka fyrri tí.

– Um vit taka ein miðalhaga á 150 áseyðir, so er tað ikki nógv mikið til at tryggja, at seyðurin er frískur. Tí er ikki óvanligt at síggja lomb, sum hava brek, ið koma av innanring.

– Flestu bóndur hava ta fatan, at slagið er avgerandi fyrri, hvussu góður seyðurin er, og tí má vera so lítið av uppiblandi sum gjørligt. Tað er rætt, at arvur hevur nógv at siga, men umhvørvið og røktin hava eisini stóran týðning. Men at tosa um arvafrøði og umhvørvið, og hvussu tað ávirkar hvørt annað, er ofta hópisleyst. Fyri fleiri bóndur hevur tað størri týðning, hvat onkur langabbi, ið teir ongan tíð hava sæð, einaferð skal hava sagt, sigur hann.

Eisini skipanin við felags haga er ofta ein forðing fyrri, at broytingar verða gjørdar.

– Tá eigararnir eru fleiri, hava øll og eingin ábyrgd, og so gera teir

bara, sum teir altíð hava gjørt. Tað eru nakrir neistar, ið kykna onkustaðni, men tá er tað fyrri tað mesta bóndur, ið eru einsamallir um hagan, ið vilja hava eina betri inn-tøku. Nakrir eru farnir undir at skráseta og gera royndir við aling, og tey úrslitini tala eisini fyrri seg, sigur Jens Ivan í Gerðinum.

ÚTLENDINGAR ERU SKAKAÐIR

Búnaðarstovan fær javnan vitjan av útlandskum ráðgevu. Teir eru ofta skakaðir av tí, teir síggja.

– Teir leggja til merkis, at seyðurin er ov illa fyrri. Hann er rak og hevur uppskotnan rygg. Teir síggja seyðahaldið í Føroyum sum djóra-plágarí, og tí eri eg ikki ósamdur í.

– Seyðurin kann saktans vera úti um veturin, tí hann trívist væl úti. Hann tolir væl kava, vind og regn, um hann annars er væl fyrri. Men tað er hann ofta ikki, og tað eiga vit at gera nakað við. Seyðurin má hava móguleika at søkja sær skjól, og hann má fáa fóður, um tørvur er á tí.

– Seyður er eitt húsdjór, ið vit menniskju hava tamt við aling burturúr villum krýatúrum. Tað ber tí ikki til at siga, at hann bara skal klára seg sjálván. Tað er okkara ábyrgd at syrgja fyrri, at hann hevur tað gott, sigur Jens Ivan í Gerðinum.

Seyðahald í Føroyum er siðbundið og byggir á praktiskar royndir heldur enn vísindi.

Jens Ivan í Gerðinum er nýggjur landbúnaðarráðgevi á Búnaðarstovuni.

KUNDU VERIÐ SJÁLVBJARGIN

Hann ivast ikki í, at bóndurnir høvdu fingið nógv meira burturúr seyðahaldinum, um teir í størri mun lögdu seg eftir at granska og gera broytingar.

– Í dag fáa vit alt ov lítið burturúr seyðahaldinum í mun til ta orku, ið verður lögð í tað. Við eitt sindur av nærlagni og við at brúka arvafrøðiliga vitan hevði borið til at tryggja lívssterkan seyð og fingið ið hvussu er eitt lamb uppá ærina. Tað kundi gjørt seyðahald til eina lønandi vinnu í Føroyum.

– Vit innflyta í dag somu nøgd av seyðakjoti, sum vit framleiða sjálvi. Við at gera nøkur heilt einføld átøk, høvdu vit ikki havt fyrri neyðini at innflyta so nógv seyðakjót, um nakað yvirhøvur, sigur Jens Ivan í Gerðinum.

FAKTA

Jens Ivan í Gerðinum

- Føddur 1982
- Búsitandi í Vestmanna
- Fingist nógv við seyð og seyðahald
- 2008 Yrkisútbúgving í landbúnaði frá Landbúnaðarskúlanum í Voss í Noregi
- 2011 Bachelor í landbúnaðarfrøði frá Scottish Agricultural College í Aberdeen
- 2014 Master í landbúnaðarfrøði frá Landbúnaðarháskúlanum í Keypmannahavn
- 2021 – Landbúnaðarráðgevi og deildarleiðari á Búnaðarstovuni

Marnar Fríðheim Kristiansen, lækni og ph.d.-lesandi:

Følsk kunning fær fólk at ræðast koppseting

Ræðusøgur um koppseting móti koronu hava fingið serliga yngri fólk at aftra seg við at lata seg koppseta. Marnar Fríðheim Kristiansen, lækni og ph.d. lesandi, harmast um, at følsk kunning fær fólk at ræðast koppsetingina.

Eftir Dagmar Joensen-Næs

“Er tað vanligt, at menstruatiónin ávirkast av koppsetingini?”

“Er tað satt, at speikproteinini í koronavaxsinuni eftir innspræning spjaða seg í kroppinum og verða fóst í æðrunum?”

“Eru nakrar greiningar, sum vísa, um nakar í Føroyum er deyður av vaksinu ella hevur mist ófødða barnið?”

Tað eru nakrir av spurningunum, sum Marnar Fríðheim Kristiansen og fyra aðrir læknar hava roynt at svara í Facebook-bólkinum “Spyr ein lækna um korona” seinastu mánaðirnar.

Søgurnar um koronu og um koppingarevnið hava verið nógvar, og nógv fólk hava verið í iva um, hvørjum tey skulu trúgva. Tað hevur millum annað gjørt, at fleiri ikki hava vilja latið seg koppseta.

Marnar Fríðheim Kristiansen, ið er lækni á Landssjúkrahúsinum, hevur tikið stig til Facebook-bólkin.

Hann er ein teirra, ið veit mest um koronu í Føroyum.

Marnar Fríðheim Kristiansen var júst farin undir ph.d. verkætlan sína um krabbamein í Føroyum, tá korona rakti landið í fjór vár. Hann legði alt til vikis og fór saman við øðrum granskarum undir at greina hesa nýggju sjúku, sum við eitt legði nærur allan heimin lamnan.

Samstundis sum hann hevur granskað smittuvegir, sjúkueyðkenni og hjáárin, hevur hann gjørt nógv fyri at kunna og vegleiða um sjúkuna.

DEYÐSHÓTTANIR

Nógv hava verið glað fyri ta hjálpinu og leiðbeiningina, tey hava fingið frá læknum. Men Marnar Fríðheim Kristiansen hevur eisini fingið grovar ákærur og enntá deyðshóttanir frá fólk, ið vilja vera við, at korona als ikki er til, og at koppseting drepur fólk.

– Tað eru fólk í Føroyum, sum ikki trúgva nøkrum av tí, ið heilsu-myndugleikarnir siga, og sum breiða út falskunning, sum fær onnur at ræðast koppseting.

– Serliga vandamikið og ábyrgdarleyst verður tað, tá tað eru fakfólk, sum skapa hesa falskunning. Tey vita ella eiga í øllum føri at vita, at tað, tey siga, ikki er rætt, men hava eftir øllum at døma onnur á hugamáli, ið viga tyngri, sigur hann.

Marnar Fríðheim Kristiansen heldur tað vera nærur vónleyst at sannføra tey mest

viðgongdu mótstøðufólkini um, at tey eiga at lata seg koppseta.

– Tað er helst einki, vit kunnu gera fyri at fáa hesi fólkini at broyta stöðu. Men vit eiga at royna at røkka teimum lutfalsliga nógvu, sum falskunningin fær til at ivast. Tey kunnu venda sær til okkara við spurningum ella hyggja at, hvat viðurkendar keldur sum danska Sundhedsstyrelsen og WHO siga, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

ÓTTAST HJÁÁRIN

Undirtøkan fyri koppsetingini hevur verið góð í teimum eldru aldursbólkinum. Men hon minkaði stórliga, tá latið varð upp fyri at koppseta fólk undir 45 ár. Nóg mikið er til av vaksinu, men tað gongur striltið at fáa tey yngri at taka ímóti tilboðnum. Serliga eru tað tey 30-35 ára gomlu, ið enn ikki eru koppsett.

– Tað er greitt, at tey yngri ikki hava eins nógv at vinna við at verða koppsett sum tey eldru, tí tey gerast sjáldan álvarsliga sjúk. Men tað er tryggari eisini fyri tey at verða koppsett heldur enn at fáa koronu, tí vandin fyri langtíðar árinum av koronu er munandi størri enn vandin fyri hjáárinum av koppsetingini.

Læknarnir fáa nógvar spurningar um hjáárin av vaksinu móti koronu.

– Allar vaksiner hava hjáárin, og tað er umráðandi at vera opin um tað. Men hjáárinini av koronavaxsinuni, ið vit brúka í Føroyum, eru ógvuliga lítil. Vit kunnu ikki vera fullkomuliga vís í, at koppseting ikki kann hava ókend langtíðar árin, men tað er ógvuliga ósannlíkt. Og sjálvt um nøkur fáa hjáárin, so loysir tað seg kortini hjá teimum allarflestu at verða koppsett, tí langtíðar árinini av koronu mugu væntast at vera munandi verri, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

Vaksinan hjá AstraZeneca móti koronu vísti seg í heilt sjáldsomum fòrum at kunna hava sera álvarslig hjáárin. Fleiri ógvuligir tilburðir av blóðtøppum vórðu staðfestir hjá fólk, ið stutt frammanundan vórðu vaksinerad við hesi vaksinu. Nøkur, ið fingi blóðtøppar, doyðu av hesum.

20.000 fólk vórðu royndarkoppsett við AstraZeneca, áðrenn vaksinan varð góðkend. Eingin teirra fekk blóðtøppar. Men tá farið varð undir at vaksina fólk í hópatali, vísti tað seg, at umleið 1 av 40.000 fingi óvanligar blóðtøppar.

– Slík sjáldsom hjáárin ber ikki til altíð til at finna í royndarkoppsetingum, tí tað krevur nógv fleiri koppsetingar. Fleiri lond í okkara parti av heiminum góvust heilt ella partvíst at brúka AstraZeneca eftir hetta. Tað var ein røtt avgerð, tí vit høvdu aðrar vaksiner, ið ikki hava hetta hjáárin.

– Men tað var eisini rætt, at lond, ið vóru munandi harðari rakt av koronu og ikki høvdu nóg mikið av vaksinu, hildu fram at brúka Astra Zeneca, tí har var vandin at doyggja av koronu nógv størri enn vandin fyri at fáa blóðtøppar av vaksinu, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

Pfizer-vaksinan, sum verður nýtt í Føroyum, hevur eisini víst seg at hava hjáárin. Eitt álvarsligt, men sjáldsamt hjáárin er, at hon kann elva til bruna í hjartavøddum og hjartahinnu.

– Tað er ógvuliga sjáldsamt, og í allarflestu fòrum er talan um mildan bruna, ið lættliga kann viðgerast, serliga nú ið vit vita, at hetta kann henda. Harumframt er vandin fyri hesum somu sjúkueyðkennum størri, um tú gert sjúk av koronu, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

SKITIN FALSKUNNING

Mótstøðufólk móti koronukoppseting vilja millum annað vera við, at hon oyðileggur fòrleikan hjá bæði kvinnum og monnum at fáa børn, og at kvinnur, ið eru við barn, missa fostrið.

– Hetta eru ógvuliga seigilvaðar søgur, sum fær nógv ung at halda seg frá at verða koppsett. Men tær eru ikki sannar. Vit hava nógvar kanningar nú, ið vísa, at kvinnur, ið eru koppsett, gerast eins ofta við

barn sum kvinnur, ið ikki eru koppsett. Tær eru heldur ikki í størri vanda fyri at missa fostrið.

– Eg skilji væl, at slíkar søgur skapa ótta hjá ungum fólk. Og eg undrist yvir, hví eisini serfrøðingar koma við slíkum pástandum, tí teir eiga at vita betur.

– Hetta er skitin falskunning, ið tykist at hava eittans endamáli, sum er at skapa ótta, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

Hjáárin av vaksinu vísa seg altíð stutt eftir koppsetingina.

– Vaksinan, ið vit brúka í Føroyum, inniheldur mRNA, ið verður sprænt inn í kroppin, har tað framleiður speik-proteinir. Bæði mRNA og speik-proteinir verða upployst og fara úr kroppinum innan fáar dagar. Tað, sum er eftir, er andevnini.

– Eru eingi tekin um hjáárin teir fyrstu tveir mánaðirnar, er eingin lívfrøðilig orsök at halda, at nakað skal vísa seg seinni. Nógvar milliónir fólk eru nú koppsett móti koronu, og vit vita nú, hvørji hjáárin kunnu vera, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

DEYÐSTILBURÐIR VERÐA KANNAÐIR

Í einum serliga viðgongdum Facebook-bólki hevur millum annað verið ført fram, at fleiri navngivin fólk í Føroyum eru deyð av koppseting móti koronu. Sagt verður, at korona-vaksinan inniheldur deyðiliga gift, og at 13 fólk í Føroyum higartil eru dripin av hesi gift. Tey, ið ikki doyggja beinanvegin av vaksinu, fara at doyggja innan 2-3 ár.

– Har eru villir pástandir aftaná villar pástandir uttan skugga av prógvi fyri nøkrum. Eg royni bara at siga við meg sjálfan og onnur, at villir pástandir uttan prógv kunnu avvísast uttan prógv. Um tú sigur, at koppseting ger, at vit øll doyggja innan 3 ár, uttan at tú hevur nakað prógv fyri tí, so kann eg ikki siga annað enn: Nei, tað passar ikki, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

Tað er komið fyri, at fólk eru deyð í Føroyum nakrar dagar eftir, at tey eru koppsett.

– Eg kann ikki vera vísur í, at eingin er deyður av vaksinu í Føroyum. Men eg eri vísur í, at tað verður kannað væl og virðiliga. Eg veit, at tað eru gjørdar í øllum føri triggjar obduktionir í Føroyum av fólk, ið eru deyð stutt eftir koppsetingina. Tað er eingin, ið

Marnar Fríðheim Kristiansen hevur tikið stig til ein Facebook-bólki, har fólk kunnu spyrja læknar um koronu.

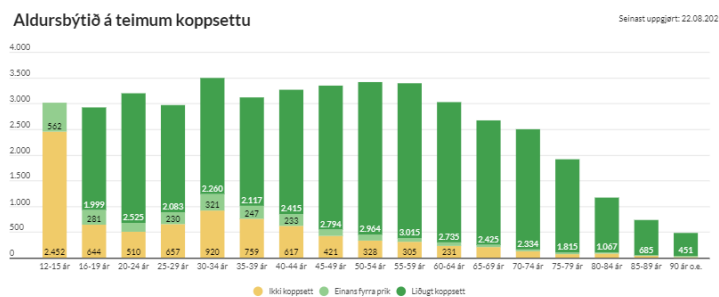

Nógv seta spurningar um vaksinu á Facebook-bólkinum “Spyr ein lækna um korona”

roynir at fjala útyvir, um koppsetingin drepur nakran í Føroyum, tí tað eru vit sera áhugaði í at vita, um tað skuldi verið so.

– Um ein ógvuliga veikir 90 ára gamal fær feður av koppsetingini, kann tað vera nóg mikið til at koppa tí seinasta, so hann doyrvir av

tí, men eg havi ikki hoyrt um nakað slíkt dømi í Føroyum. Vit kunnu eisini siggja, at fleiri fólk enn vanligt eru ikki deyð januar og februar í ár, tá tey elstu vórðu koppsett, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

Tað eru tey ungu vaksnu millum 30 og 40 ár, sum eru minst sinnaði at lata seg koppseta móti koronu.

Óttin fyri vaksinum

Koppsetingar hava bjargað óteljandi børnum undan avlamni og deyða. Kortini hava nógv foreldur verið sannførd um, at vaksinar skaða børnini.

Eftir Dagmar Joensen-Næs

Korona-vaksinan er ikki tann fyrsta, ið mótir harðari mótstøðu. Fleiri vaksinar undan henni hava verið lagdar undir at vera skaðiligar. Serliga vaksinar, ið verða givnar børnum, hava fingið ringt orð á seg, og foreldur hava aftrað seg við at lata børnini koppseta.

MESLINGAR OG AUTISMA

Meslingar er ein álvarslig barnasjúka, ið hevur kostað túsundtals børnum lívið. MFR-vaksinan forðar fyri, at børn fáa meslingar og aðrar barnasjúkur, og sjúkurnar eru nú nær um burtur í okkara parti av heiminum. Kortini vilja fleiri foreldur ikki koppseta síni børn móti barnasjúkum.

Seiglívaðar søgur um, at børn kunnu fáa autismu av MFR-vaksinuni, forða fyri, at øll børn verða koppsett og harvið vard móti álvarsligum eftirsjúkum og deyða.

Ein vísindalig grein í tíðarritinum The Lancet í 1998 hjá bretska læknanum Andrew Wakefield vildi vera við, at samband var millum MFR-vaksinuna og autismu. Greinin vísti seg at byggja á falskar fortreytir og varð seinni tikin aftur.

Fleiri aðrar kanningar hava síðani víst, at einki samband er millum MFR-vaksinu og autismu. Men søgurnar um, at børn kunnu fáa autismu av koppsetingini, hava kortini livað víðari og forða fyri, at børn eru vorðin koppsett.

LÍVMÓÐURHÁLKRABBI OG MØÐI

Ein onnur vaksina, ið eisini hevur verið í sonnum andróðri, er HPV-vaksinan, sum verjir ungar gentur ímóti at fáa krabbamein við kynsligari smittu. Vaksinan hevur verið givin gentum í 12 ára aldri og verður nú eisini givin ungum dreingjum.

Granskarar meta, at HPV-vaksinan er eitt stórt frambrot í stríðnum móti krabbameini, men fleiri túsund ungar gentur hava sagt, at tær eru vorðnar illa sjúkar av

vaksinuni. Tær siga frá ógvuligari møði, svimblí og pínu, sum tær halda stava frá vaksinuni.

Fleiri stórar kanningar hava víst aftur, at vaksinin er atvoldin til sjúkueyðkennini hjá gentunum. Tað hevur fingið undirtøkuna fyri vaksinuni at vaksa, men enn eru fleiri, ið ikki vilja koppsetast.

– Tað er ógvuliga trupult at sannføra foreldur um, at tey trygt kunnu lata børnini koppseta, tí óttin fyri hjáárinum vigar ofta tyngri enn óttin fyri sjúkunum, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen, lækni.

Vaksinar verða givnar frískum fólki, og tað er helst ein orsökkin til, at mótstøðan er so stór.

– Tað er eingin ivi um, at koppsetingar virka. Nógv færri gentur, ið eru koppsettar, fáa lívmóðurhálkrabba. Men tað kunnu vit ikki siggja fyrrenn tjúgu ár eftir koppsetingarnar, og vit kunnu ikki vita, hvørjar gentur høvdu fingið krabba, um tær ikki høvdu verið koppsettar

– Hjáárinini av vaksinunum vísa seg harafturímóti beinanvegin. Tey eru oftast lítil, men týðulig, og tað verður gjørt nógv burtur úr teimum í miðlunum, so tey tykjast meira vanlig, enn tey eru í veruleikanum, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen

Magnetiskir armur

Eftir Dagmar Joensen-Næs

Hevur tú kannað eftir, um armurin er blivin magnetiskur, eftir at tú hevur latið teg koppseta ímóti Covid 19?

Fleiri filmsklipp hava verið í umfari á sosialu miðlunum, sum vísa, at myntir og annað hefta móti arminum, eftir at fólk hava fingið prik við koronuvaksinu. Onkur hevur hildið, at hetta er prógv um, at eitt mikrochip er sníkt inn undir húðina.

Milliónir av fólki hava hugt at filmsklippum, ið mótstøðufólk móti koronavaksinum hava lagt út, og sum eru spjadd á netinum í rúkandi ferð.

Fleiri serfrøðingar hava roynt at víst hesum aftur. Teir hava millum annað víst á, at onki korona-koppingarevni hevur magnetiskt metall í sær. Og nálirnar, ið verða brúktar, eru sera tunnar og kunnu ikki rúma einum magnetiskum partikli, sum er nóg sterkur at halda einari mynt.

Eisini bólkurin "Spyr ein lækna um korona" hevur fingið spurningin, um armurin verður magnetiskur eftir koppsetingina.

Marnar Fríðheim Kristiansen, lækni, gjørdi sær ómak at svara einum spurningi frá einum, ið hevði upplivað, at armurin var vorðin magnetiskur eftir koppsetingina, tí ein mynt hekk føst, har prikið var givið.

Hann gjørdi ein lítlan film, sum vísti, at myntir ikki eru magnetiskar, og greiddi frá, at tað helst vóru leivdir av klistri frá plástrinum, ið fingur myntina at hanga fasta.

Fleiri hundrad føroyingar kundu verið deyðir av koronu

Reinføri og frástøða, smittusporing, sóttarhald og koppseting móti koronu eiga lívið í nógvum føroyingum. Marnar Fríðheim Kristiansen, lækni, ivast ikki í, at hevði einki verið gjørt fyri at forða smittuni, høvdu fleiri hundrad føroyingar ikki verið á lívi í dag.

Eftir Dagmar Joensen-Næs

Tvey fólk eru higartil deyð av koronu í Føroyum. Í Danmark eru umleið 2.600 deyð, í Noregi góð 800, í Svøríki 14.700 og í øllum heiminum eru 4,5 millónir fólk nú deyð av koronu.

– Vit eru sloppin ógvuliga væl higartil. Tey átøkini, vit hava gjørt fyri at forða smittuni í at breiða seg, hava eydnast sera væl, og nógv eru eisini vorðin koppsett. Høvdu vit ikki havt tilmælir um frástøðu og reinføri, kanningar, smittusporing, sóttarhald og koppsetingar, so hevði støðan verið ein heilt onnur, heldur Marnar Kristiansen, lækni.

Korona smittar verri enn influensa, og deyðleikin er munandi hægri. Kanningar benda á, at í miðal doyggja 0,4% av teimum, ið verða smittað við koronu.

– Høvdu vit als einki gjørt fyri at forða smittuni, høvdu kanska 400 fólk í Føroyum verið deyð bara av koronu. Harumframt høvdu nógv verið deyð av hjartasjúkum og krabbameini, tí heilsuverkið ikki hevði megnað at tikið ímóti og viðgjørt tey. Fólk høvdu hildið seg aftur við at fara til lækna, og lækarnir og sjúkrarøktarfrøðingarnir høvdu kanska verið sjúkír sjálvir, so teir ikki kundu tikið ímóti sjúklingum. Tað hevði avgjört ikki

verið ein støða, ið eg hevði ynskt fyri okkum, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

Nógv fólk høvdu eisini verið rakt av langtíðar árinum av koronu.

– Ógvuliga nógv fáa langtíðar árin av koronu samanborið við aðrar sjúkur. Nógvur føroyingar høvdu stríðst við møði, andingarneyð og kognitivar trupulleikar, og fleiri høvdu verið óarbeiðsfør. Bæði menniskjansliga og figgarliga hevði tað kostað okkum øðiliga nógv, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

TEY ELDRU OG VEIKU

Ein triðingur av fólkinum er yvir 60 ár ella hevur onkra sjúku, ið ger, at tey illa tola at fáa koronu.

– Tað hevði kanska verið ein teoretiskur móguleiki at biðið øll tey verið inni, so øll onnur kundu liva frítt og fáa koronu. Men tað hevði ikki riggað, tí í næstan øllum familjum er onkur, sum er í vanda bólkki, og vit kunnu ikki í endaleysa tíð halda okkum burtur frá hvørjum

øðrum. Sjálvt um vit høvdu roynt at gjørt tað, so hevði virusið likið innum til tey, sum eru í vandabólki, og tey høvdu bliðið sjúk.

– Ein annar móguleiki hevði verið at stongt landamørkini heilt, men tað ber heldur ikki til í allar ævir, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

KOMIÐ FYRI AT VERÐA

Hóast smittan hevur verið lág í seinastuni, mælir Marnar Fríðheim Kristiansen til, at vit ikki sleppa øllum fyriryrgjandi átøkum móti koronu.

– Vit eiga í øllum føri at halda fram at smittuspora og at kanna fólk, sum koma til landið, tí tað forðar fyri, at ov nógv verða smittað í senn. Samstundis skulu vit halda fram at roynd at sannføra fólk um, at tey eiga at lata seg koppseta. Jú fleiri ið verða koppsett, jú betri verður tann einstaki vardur, og jú lættari verður at hava tamarhald á smittuni.

– Delta-frábrigdið smittar so illa,

at øll tey umleið 30 prosentini, ið ikki eru koppsett, í øllum verða smittað, um vit øll fara at liva, sum áðrenn korona var til. Ein partur av teimum, sum longu eru koppsett, verða eisini smittað, tí koppseting verjir ikki 100%. Og hóast koppseting framvegis verjir væl ímóti innleggingum og deyða, so fara nøkur av teimum veiku at doyggja, um nógv teirra verða smittað, sigur hann.

Marnar Fríðheim Kristiansen væntar ikki, at vit nakrantíð fara at sleppa heilt av við koronu.

– Eftir at vit hava fingið tað nýggja delta-frábrigdið, sær út til, at vit øll einuferð fara at mæta koronu. Korona er komið fyri at vera, og vit noyðast at liva við, at vit kunnu verða smittað, eisini um vit eru koppsett. Men vandin er nógv minni, um vit verða koppsett, og tað minkar í øllum føri stórliga um vandan fyri at gerast álvarsliga sjúk ella doyggja av sjúkuni, sigur Marnar Fríðheim Kristiansen.

Bogi Hansen hevur ávarað um veðurlagsbroytingar í nógv ár:

Føroyskir politikarar taka ikki hóttanina í álvara

Bogi Hansen, havfrøðingur, hevur í nógv ár gjørt vart við, at veðurlagsbroytingar kunnu fáa stóra ávirkan á liviumstøðurnar í Føroyum. Í Føroyum eru enn eingi ítøkilig átøk sett í gildi, sum kunnu tálma útlátið av CO2 og harvið upphitingina av jørðini.

Eftir Dagmar Joensen-Næs

Allarflestu granskarar hava ikki verið í iva í nógv ár: Jørðin hitnar, og tað eru menniskjuni á jørðini, ið eru atvoldin til tað.

Bogi Hansen, havfrøðingur á Havstovuni, hevur leingi verið millum fremstu granskarar, eisini á altjóða pallinum, ið hava víst á vandan frá veðurlagsbroytingum. Hann hevur serliga granskað ávirkanina á havstreymarnar kring Føroyar og hevur givið út eitt stórt tal av vísindaligum greinum og bókum um broytingar í veðurlagnum. Í 2006 fekk hann Umhvørvisvirkisráðgjafar hjá Norðurlandaráðnum.

– Tað er einki at ivast í, at broytingar í veðurlagnum fara at hava við sær ógvisligari veður við turki og ódnum, ið fara at gera tað óliviligt nógva staðni í heiminum. Tað siggja vit longu nú, og tað fer bara at versna. Vit fáa ikki steðgað veðurlagsbroytingunum, men um vit seta ógvuliga strong tiltøk í verk beinanvegin, kunnu vit vónandi tálma teimum nakað, sigur hann.

Í Føroyum verða avleiðingarnar serliga álvarsligar, um havstreymarnir kring oyggjarnar vikna ella heilt steðga.

Havstreymarnir gera, at tað er lutfalsliga heitt í Føroyum, hóast vit liggja longur norði enn Suðurgrønland.

– Føroyar liggja á markinum millum Arktis og heitari øki, og tað ger tað torført at rokna út, hvørjar avleiðingarnar verða hjá okkum. Vandin fyri, at havstreymarnir vikna ella steðga, er ikki mettur at vera stórur í lýtuni. Men tað er ein móguleiki, um vøksturur í útláti heldur fram.

– Henda broytingar í havstreymunum, fer tað at ávirka liviumstøðurnar í Føroyum í ein mun, sum vit ikki kunnu ímynda okkum í dag, sigur hann.

ÁSTØÐI VARÐ TIL VERULEIKA

Tað eru væl meira enn hundrað ár síðani, at svenski granskarin Svante Arrhenius sum tann fyrsti roknaði út, hvussu nógvið hitin á jørðini fór at hækka, um mongdin av CO2 í lofthavinum tvífaldaðist.

Síðani hava nógvir granskarar víst á vandan við, at hitin á jørðini hækkar. Veðurlagsstovnurin hjá ST, IPCC, hevur givið út seks stórar frágreiðingar um avleiðingar av veðurlagsbroytingum. Niðurstøðurnar í fyrstu frágreiðingini fyri 30 árum síðani vóru á leið tær somu sum í sættu frágreiðingini, ið kom fyri nøkrum vikum síðani.

– Frágreiðingarnar hava víst á, hvussu nógvið jørðin fór at hitna, um útlátið av CO2 til dømis tvífaldaðist. At byrja við var tað grundað á ástøðiligar útrokningar, men nú hava vit sæð, hvussu væl útrokningarnar hava passað. Jørðin er hitnað umleið 1 stig, og tað kann eingin seta spurnartekin við, sigur Bogi Hansen.

Ávaringarnar frá granskarunum hava ikki verið tiknar í álvara, hvørki her heima ella aðrastaðni í heiminum.

– Summi hava sett spurnartekin við, um broytingar í veðurlagnum eru komnar av mannaávimum ella av náttúrligum sveiggi í hitalagnum. Men í dag kenna vit tey náttúrligu fyribrigdini, sum ávirka veðurlagið, og vit kunnu rokna út, hvussu heitt tað hevði verið, um talan bert hevði verið um náttúrligar broytingar. Vit vita tí, at tað ikki eru til dømis broytingar í sólini og eldgos, sum fáa jørðina at hitna. Tað er ein heilt greið niðurstøða í tí seinastu IPCC frágreiðingini, sigur Bogi Hansen.

Tað eru ikki bert vanlig ólærd fólk, ið ikki hava tikið ávaringarnar frá veðurlagsgranskarum í álvara. Eisini einstakir serfrøðingar hava vilja verið við, at veðurlagsbroytingar ikki eru hendar av mannaávimum.

Bogi Hansen hevur í nógv ár granskað havstreymarnar kring Føroyar.

– Tað er ringt at skilja, tí teir eiga at vita betur. Tað hevur ikki kravt nógvan kunnleika at vita, at tað hevði verið ógvuliga lægið, um jørðin ikki fór at hitna. Tað er so einfalt sum, at eini hús verða heitari, um tú bjálvar tey betur. Ella at ein grýta, sum stendur á ovnum, hitnar skjótari, um tú leggur lok á hana. Tað er tað sama, ið hendir, um vit koyra meira CO2 út í luftina. So minkar varmin, ið lekur út í rúmdina, og tað verður heitari á jørðini, sigur Bogi Hansen.

Fyri umleið fimm árum síðani fór hitin á jørðini bráðliga at hækka munandi, og í dag eru ikki nógvir serfrøðingar eftir, ið tvíhalda um, at veðurlagsbroytingar ikki eru mannaskaptar.

Men enn eru nógvið vanlig fólk og politikarar, ið ikki taka hóttanina í álvara.

– Tey flestu, ið ikki vilja trúgva, at veðurlagið broytist, og at tað hevur avleiðingar fyri lívið á jørðini, hava ikki sett seg inn í, hvussu hetta hongur saman. Tey kalla seg skeptikarar, men trupulleikin er, at tey eru skeptisk móti øllum uttan teimum, sum meina tað sama sum

tey sjálvi. Tey vilja bert hoyra tað, ið samsvarar við tað, sum tey sjálvi halda, og so kunnu tey ikki broyta hugsan, sigur Bogi Hansen.

ÚTLÁTIÐ NÓGV STØRRI Í FØROYUM

Í nógvum londum er hugburðurin til veðurlagsbroytingar broyttur, eftir at París-sáttmálin varð samtyktur í 2015. Londini, ið undirskrivaðu sáttmálan, bundu seg til at gera ætlanir um at avmarka útlátið av CO2. Eisini Føroyar hava bundið seg til París-avtaluna um at minka útlátið av CO2.

– Árið eftir, at París-avtalan varð undirskrivað, hækkaði hitin á jørðini ógvuliga nógvið, og tað gjørdi, at nógvið lond, serliga í Europa, av álvara fóru undir at seta sær mál fyri at minka útlátið, sigur Bogi Hansen.

Danmark hevur sett sær sum mál at minka CO2 útlátið við 70 prosentum innan 2030. Í Føroyum er útlátið fyri hvønn íbúgva triggjar ferðir so stórt sum í Danmark, men her eru enn ongar ítøkiligar ætlanir um at minka CO2 útlátið.

FAKTA

Bogi Hansen

- Føddur í 1945
- Lic. scient. í havfrøði frá Keypmannahavnar Universiteti
- Starvast sum havfrøðingur á Havstovuni
- Luttkið í nógvum norðurlandskum og altjóða granskingarverkætlanum um veðurlag og havfrøði
- Givið út nógvar vísindaligar greinar og bókum um havið og veðurlagsbroytingar
- Fekk Mentanarvirðislon M.A. Jacobsens í 2001
- Fekk Umhvørvisvirðislonina hjá Norðurlandaráðnum í 2006

Í 2009 samtykti løgtingið einmælt, at útlátið skuldi minka við 20 prosentum frá 2010 til 2020. Í staðin fyri at minka, vaks útlátið við 30 prosentum.

Landsstýrið sendi í vár eitt uppskot til orku- og veðurlagspolitikk fram til 2030 til hoyringar. Tað setir sum mál, at øll ferðsla á landi, upphiting og vinna á landi eru lögð um til varandi orkukeldur í 2030. Fleiri uppskot eru um tiltøk, ið kunnu setast í verk fyri at røkka málinum, men onki beinleiðis tilmæli um lógaruppskot, sum kann tryggja, at endamálið verður rokkið.

– Uppskotið er av sama slag sum tað undanfarna. Tað er ikki annað enn fógur orð. Tað krevur stór stig, ið skulu takast beinanvegin, um málið skal halda, og einki bendir á, at tað fer at henda.

– Skal málið í uppskotinum til orkupolitikk frá landsstýrinum røkkast, skal eingin oljufýring brenna, og eingin bensin-, diesel- ella hybridbilur koyra á føroysku vegunum um 8 ár. Um landsstýrið veruliga meinar nakað við tí, skal tað beinanvegin gera eina lóg, sum bannar oljufýringum og bensinbilum frá 1. januar 2030. So vita bilseljarar og onnur tað, og fólk nýtast ikki at keypa oljufýringar og

bilur, sum tey skulu tveita burtur um nøkur fá ár, sigur Bogi Hansen.

MUGU GEVAST AT TILBIÐJA VØKSTUR

Danmark og flestu lond í Europa hava sett sær stór mál fyri at minka útlátið komandi árin.

– CO₂ útlátið í Føroyum er longu munandi hægri enn í flestu londum í Europa, og verða stór tiltøk ikki sett í verk, fara vit kanska at hava 7-8 ferðir so stórt útlát fyri hvønn íbúgva sum Danmark í 2030.

Tað kann fáa álvarsligar avleiðingar eisini fyri føroyska búskapin, um CO₂ útlátið heldur fram at vaksa.

– Tað fer ikki at loysa seg í longdini bara at blása so nógv út sum møguligt. Tey, ið keypa okkara vørur, seta longu nú krøv um, at fiskurin skal verða fiskaður burðardygt. Er hann ikki tað, fær hann ein annan prís. Skjótt fara brúkararnir í Europa ikki at vilja keypa frá okkum, um vit halda fram at útláta fleiri ferðir so nógv CO₂ sum teirra lond, sigur Bogi Hansen.

Fyri at minka útlátið verður neyðugt eisini at seta átøk í verk, sum krevja nógv av okkum, heldur hann.

– Vit liva í einum samfelagi, har

vit tilbiðja vøkstur. Fyri hundrad árum síðani høvdu tey tað kanska ikki so gott sum í dag, men tey ansaðu eftir, at tað, tey gjørdu, ikki skuldi oyðileggja framtíðina. Tá tey fóru eftir fugli, hugsaðu tey um, at nóg mikið skuldi vera eftir til árið eftir. Í dag er hugburðurin, at jú meiri ferð er á, jú betur er tað fyri øll.

– Flestu politikarar hava sum mál, at vit skulu hava búskaparvøkstur, og tað er helst høvuðsorsøkin til, at so lítið verður gjørt fyri at minka um CO₂ útlátið. Vit skulu alla tíðina brúka og framleiða meira, men halda vit fram at liva soleiðis, fer tað at fáa stórar avleiðingar fyri okkara eftirkomarar, sigur hann.

Sjálvur kennir Bogi Hansen onki nøgdsemi við, at tær døpru forsagnirnar, ið hann hevur ført fram í nógv ár, nú eru við at gerast veruleiki.

– Júst hetta er einki serliga stuttligt at fáa rætt í. Men eg havi ongantíð heldur ivast í, at tað var so. Tað hevur ikki gjørt mær nakað, at fólk ikki hava vilja lurtað eftir mínum ávaringum. Tað, sum eg leggi nakað í, er, at ongar broytingar koma, hóast tað nú er týðuligt, hvussu álvarslig støðan er, sigur hann.

10 góð ráð móti falskunning

1. KANNA, UM GRANSKARIN HEVUR RØTTU FØRLEIKARNAR

Eingin granskari er serfrøðingur í øllum. Kanna, um granskarin, ið greiðir frá einum evni, hevur servitan um júst hetta evnið.

Granskarar frá universitetum og øðrum granskingarstovnum hava oftast størri fakligan førleika og trúvirði enn sjálvtilnevndir granskarar.

2. KANNA, UM GRANSKINGIN ER PRENTAÐ EINUM VÍSINDALIGUM TÍÐARRITI

Mest álítandi granskingin verður vanligu prentað í vísindaligum tíðarritum við javnlíkameting. Javnlíkameting merkir, at tíðarritini fáa óheftar granskarar at eftirkanna, um granskingin er nóg væl gjørd, áðrenn hon verður prentað.

3. MINST TIL, AT EIN EINSTØK KANING IKKI ER ALLUR SANLEIKIN

Tann nýggjasta granskingin er ikki altíð tann besta. Um ein kanning kemur til heilt aðrar niðurstøður enn undanfarin gransking, er sannlíkt, at hon er misvísandi. Ein einstøk kanning er sera sjáldan nóg mikið til at koppa drúgva undanfarna gransking.

4. KANNA, HVAT FLEIRI ÓHEFTIR GRANSKARAR SIGA

Um eitt granskingarúrslit er óvæntað ella undrunarsamt, er skilagott at kanna, hvat ið aðrir granskarar, ið ikki hava verið við í granskingini, siga um evnið.

5. VER VARUG/UR VIÐUM GRANSKARIN KANN HAVA ONNUR ÁHUGAMÁL

Onkur hevur altíð goldið fyri granskingina – annaðhvørt grunnar ella fyrirkur. Tað merkir ikki, at granskingin ikki er í lagi, men tað eigur at vera havt í huga, um granskarin kann verða bundin at øðrum áhugamálum.

6. KANNA GRANSKINGARHÁTTIN

Nakrir granskingarhættir geva meira haldgóða vitan enn aðrir. Kanna til dømis, um heilsugransking er gjørd við músum ella menniskjum, og hvussu umfangandi dátugrundarlagið er.

7. ANSA EFTIR HAGFRØÐLIGUM SAMANFØLLUM

Ver varin, um ein kanning vísir hagfrøðiligt samanfall millum ymisk viðurskifti, til dømis at drekka reyðvín og liva leingi. Nógvar aðrar orsøkir kunnu hava ávirkan á, hvussu leingi fólk liva.

8. ANSA EFTIR FALSKARI JAVNVÁG

Øll sjónarmið hava ikki somu tyngd. Um tveir granskarar hava ymiskar fatanir, eigur at verða kannað, hvat sjónarmið hevur størstu vísindaligu undirtøku. Ansa eisini eftir ósonnum sjónarmiðum. Lygnir, ið verða endurtiknar nóg ofta, kunnu verða fataðar sum sannleiki. Følsk sjónarmið verða ikki meira sonn av at verða borin fram sera sjónliga ella harðliga.

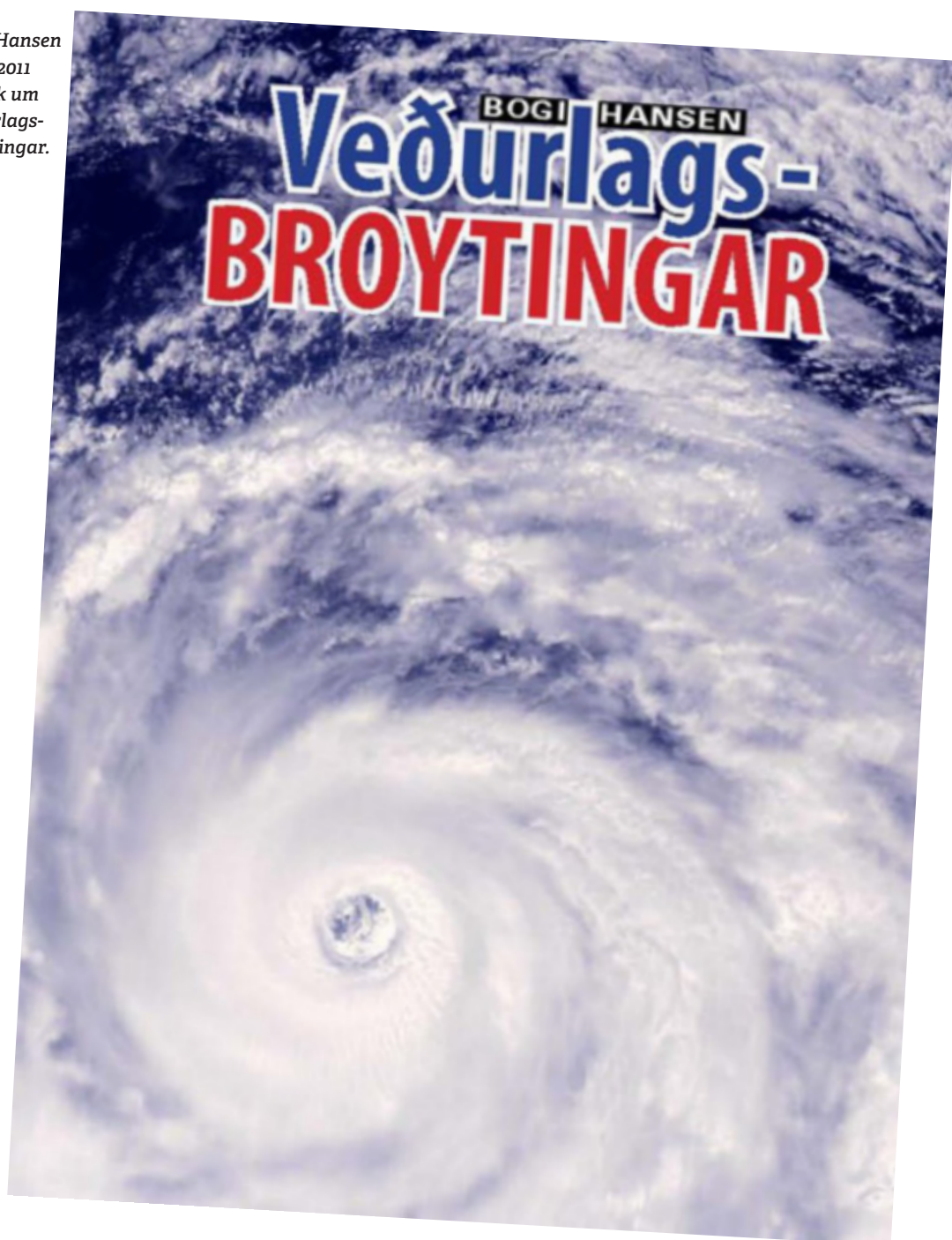
9. EFTIRKANNA HAGTØL

Ver varug við, hvat hagtølini fevna um. Ein hækking uppá 100% kann ljóða nóg, men merkir møguliga bara, at okkurt er hækkað úr 2 upp í 4.

10. BRÚKA VIT OG SKIL

Spyr teg sjálva, um tað veruliga kann vera rætt. Nógvar løgnar søgur um gransking finna veg til miðlarnar. Hava fólk, ið eta nógv kips, meira hár? Eru fólk, ið hyggja at fótbólta í sjónvarpi, betri fyri líkamliga? Liva menn, ið dáma væl kvinnur við stórum bróstum, longur? Helst ikki.

Bogi Hansen gav í 2011 út bók um veðurlagsbroytingar.

Blogga:

Tá eg sjálv gleið í bananskalinum

Eftir Brynhild Thomsen

– Altso, vilt tú hava meg at stinga dóttir tína seks ferðir heldur enn tvær?!

Læknin í innikleimdu lokalum á Amagerbrogade hugdi at mær við troyttum brá og síðum eygnalokum. Brillurnar darlaðu niðri á nasatippinum, og eg helt, at hon sá slitin út. Næstan líka slitin sum eg sjálf.

– Ja, nikkaði eg við pinkuni á knænum.

– Jamen, hví í himmalsins navni vilt tú tað?, spurdi hon vantrúgvín.

Ja, hví í himmalsins navni vildi eg heldur hava mína fyrstföddu at verða prikaða seks ferðir heldur enn tvær ferðir?

Jú, í fyrsta lagi var eg so rúsað av almóðirligum hormonomum, at eg helt meg og ongan annan kunna verja hana móti heimsins óndsku. Og í øðrum lagi hevði eg sæð eina samrøðu við ein granskara, sum segði seg hava staðfest, at MFR-koppsetingin elvdi til autismu. Gamaní hevði eg síðani eisini lisið, at talan var um ein falsara, og at granskingarúrslitini vóru øll somul afturvíst, so koppsetast skuldi dóttirin. Men var ein annar hvítur kittil trinin fram og sagt, at hansara børn bara fingur MFR, um hon ikki var givin í einum, men í trimum, og við nóg drúgvári tíð ímillum. Og so vildi eg eisini tað. Fyri at binda um heilan fingur ella okkurt. Og eftirsum MFR skuldi gevast tvær ferðir, ja, so vóru tað seks prik, sum eg júst hevði biðið læknan um at geva dóttur mínari, ið einki ilt skuldi uppliva, stóð tað til mín.

Læknin segði bart út, at eg var ør, men orkaði ikki at rokka við meg – biðirúmið var fult av øðrum tvørligum kundum – og bílegði so óblandað meslinga-, fãrasjúku- og reyðlingakoppsetingarevni frá Statens Serum Institut og bað okkum koma aftur.

Dóttirin fekk tvey prik av meslingaevni, áðrenn hormonrúsurin var runnin so mikið av mær, at eg bað læknan gera tað, sum hon hevði skil fyri og meinti var rætt, og gentan fekk ein dupultan og annars øll onnur prik, sum hoyrdu til.

Eg havi altíð verið foy um hetta, tí eg hevði einki sum helst vitborið at hava hetta í. Bara hýsteri og eina býttisliga fatan av, at eg visti, tó at eg einki sum helst visti.

Og eg gjørði aftur mistak, tá eg sum redaktørur í útvarpinum mong ár seinni hevði ábyrgdina av dekninginum av HPV-koppsetingum. Hóast talan var um eina fantastiska koppseting, sum kundi forða fyri ræðuligari krabbasjúku í lívmóðirhálsinum, og sum breið vísindalig konsensus var um, ja, so fingur anekdotur um gentur, sum høvdu fingið hjáárin av koppsetingini, dekningin at fara av sporinum. Vit mæltu ikki frá koppseting, og mínar gentur fingur eisini HPV-koppseting, men í útvarpinum dekkadu vit anekdoturnar ábyrgdarleyst. Sum vóru tær avleiðing av koppsetingini, uttan at nakað prógv var fyri tí. Vit søgdu ikki, at prógv var fyri tí, men dekningurin í sjálvum sær gav eina fatan av, at so var. Tað hendi á mínari vakt, tað fekk avleiðingar fyri undirtøkuna av koppsetingini,

Mynd: (c) freerangestock.com

og tað vil eg biða um umbering fyri.

Eg eri gliðin mangar aðrar ferðir í bananskalinum. Mín diabeteslækni noyddist eitt nokkso drúgt tíðarskeið at brúka tíð frá øðrum sjúklingum uppá at kjakast við meg um statinir, tí eg hevði lisið

okkurt býtt á netinum. At enda lurtaði eg eftir hansara góðu argumentum.

Og eg havi eisini trýst á “del” á facebook, tá eg sá eina mynd av eini ovurstórari rottu í Birmingham, sum kom krúpandi upp úr kloakk-

ini har. Eg slettaði hana við reyðum oyrum, tá ein fb-vinur fluks skrivaði:

– Hví í himmalsins navni leggur tú eina falsmynd út, Brynhild?!

Eg má ansa nógv betur eftir bananskølum.

Mynd: © Bigstockphoto.com

STOP

FAKE NEWS

FAKTAKANNING GER MUN

Falskunnig ger, at nógv fólk trúgva uppá ymiskt, sum ikki passar. Nýggj gransking vísir, at tað hjálpir at gera faktakanningar, har víst verður á, hvat er rætt.

Granskingin, sum tveir amerikanskir granskarar

hava gjørt í fyra sera ólíkum londum: Argentina, Nigeria, Suður Afrika og Stórabretlandi, er almannakunngjørd í tíðarritinum PNAS.

Her verður víst á, hvussu faktakanningar kunnu gera, at fólk trúgva minni uppá falskunning.

Fleiri lond hava felagsskapir, sum kanna, um talan er um fals-tíðindi, og almannakunngera úrslit á heimasíðum. Í Noregi finst miðil-in Faktisk.no og í Danmark Tjekdet.dk

Kelda: ung.forskning.no

JOURNALISTIKKUR ER FRÁ MARS

– gransking frá Venus

Mynd:
(c) freerangestock.com

Journalisturin vil hava eina góða søgu við greiðum vinkli og kontantum boðum uppá, hvørja ávirkan søgan hevur fyri fólk og samfelag. Tað skal ganga skjótt, og tá rúm ikki er fyri langrøkjutum fyrivarnum, staklutum og vísindaligum háttaløgum, er vandi fyri samanbrestum millum journalist og granskara

Eftir Brynhild Thomsen

Serfrøðingakeldur eru sera týðningarmiklar í journalistikkini. Eisini granskingarúrslit. Tað munnu bæði journalistar og granskarar vera á einum máli um, men fakkólkarnir virka í serstakliga ymiskum professionellum mentanum. Groft sagt hevur granskarin trý ár til sína ph.d.-ritgerð, journalisturin triggjar tímar til sína grein, og hetta kann elva til ørkymlan, misskiljingar og eisini beinleiðis ósemjur. Men báðir partar hava tørv hvør á øðrum, og ótolnið hjá journalistum, sum vilja hava niðurstøðu og høvuðstættir fram beinanvegin, er ein fyrirtreyt og ikki ein fella, sum verður lögð fyri, at granskarar skulu detta í hana og bróta hálsin.

Journalistar arbeiða eftir tíðindatrikantinum, har niðurstøðan kemur allarfyrr, tí kanska fólk ikki lesa meira enn yvirskrift og byrjan, og tí ber ikki til at vera natin og goyma nakað so avgerandi sum niðurstøðu til endans. Granskarar

hinvegin venda hvørjum steini og arbeiða seg spakuliga fram móti eini niðurstøðu, sum hartil mangan – ella sum oftast – eisini er full av fyrivarnum, óvissum og sannlíkindum, ið ikki rúmast í væl viklaðari journalistiskari søgu.

Ein annar munur er eisini, at ein journalistur vanliga veit eitt sindur um eina rúgvu, meðan ein granskari veit eina rúgvu um eitt sindur, og tá er helst torført hjá granskarinum at sleppa teymunum og viðurkenna rættin hjá journalistinum at vinkla og perspektivera tilfarið hvast.

Journalistar eiga hinvegin eisini at vera varugir við, at granskarin ikki uttan víðari hevur álit á, at miðlafólkið, sum hevur slíkan skund, í roynd og veru hevur skilt, hvast granskingin snýr seg um. Kanska granskarin áður hevur upplivað sjusk, vantandi veruligan áhuga í granskingarevniinum ella hevur varnast, at journalisturin bara vildi hava ein ella tveir “syncar” fyri at gera søguna lidna og sleppa av vakt.

KONSENSUS TELUR

Følsk javnvág í journalistiskum søgum er eisini ein spilla, sum kann tæra álitnið burtur millum granskarar og journalistar.

Kent dømi um eina roynd at lúka falska javnvág út úr vísindajournalistikki er frá BBC, sum á heysti 2018 sendi nýggjar leiðreglur til redaktørarnar, tí dekingurin av klimabroytingunum ov mangan fór av sporinum.

“Tykkum tørvar ikki ein “noktara” fyri at fáa javnvág í orðaskiftið”, skrivaði Fran Unsworth, tíðindastjóri í innanhýsis brævi, sum sjálvandi lak út.

Hetta stigið tók hon eftir, at miðlaeftirlitsstovnurin í Bretlandi, Ofcom, var komin til ta niðurstøðu, at BBC hevði brotið leiðreglurnar í eini útvarpssamrøðu, har Lawson lordur, fyrrverandi orkumálaráðharrari í stjórnini hjá Margaret Thatcher, sum er notoriskur klimabroytingarskeptikari, var sloppin undan kristiskum mótsurningum.

“Mannaskaptar klimabroytingar eru veruligar. Tá vísindini prógva tað, eiga vit at dekkja tað”, skrivaði Fran Unsworth til sínar redaktørar og legði aftrat í partinum um falskjavnvág:

“BBC-dekninginum tørvar ikki avgjördar klimabroytingarnoktarar fyri at røkka óheftni, eins og tit eiheldur vildu havt ein við, sum noktaði fyri, at Manchester United vann 2-0 síðsta sunnudag. Dómarin hevur talað”, skrivaði hon.

Hesa følsku javnváguna kenna vit á øðrum økjum eisini, har smøl

gransking uttan vísindaliga konsensus, fær líka stóra rúmd í miðlum sum granskingarúrslit, har lutfalsliga breið semja er vísindaliga.

– Følsk javnvág er ikki upplýsandi fyri fólkaraðið og kann ístaðin elva til mistrúgv móti viðgerð, koppsetingum ella heilsuverkinum sum heild, sigur Bo Karl Christensen, sum er vísindajournalistur í grein í illbunker.dk.

Hann nevnr dekingin av HPV-koppsetingunum á sinni, har anekdotur um gentur, sum vóru blivnar sjúkar av koppsetingini, ruddaðu mangan forsíðu og næstan druknaðu granskingina, sum ikki váttaði samband millum koppseting og hesar tilburðir. Avleiðingin varð, at stígur kom í hesar týðningarmiklu koppsetingarnar, eisini her í Føroyum.

Ein lítil maggiterningur

Charlotte Koldbye, vísindajournalistur og rithøvundi, undirvísir í vísindamiðling á DMJX í Danmark. Skeiðið, sum hon hevur beint nú, snýr seg um at “finna góðu granskingarsøguna, miðla tað torskilda á einum máli, sum er lætt at skilja, og vinkla vísindalig úrslit hvast journalistiskt”. Her hava vit tað aftur: Journalistiska háttalagið, sum byggir á skilvísar grund, tí málbólkurin er fólk við ongum for-kunnleika og ikki – sum hjá granskarum, sum skriva í vísindalig tíðarrit – aðrir granskarar á jøvnum stigi sum teir sjálvir.

– Mangan snýr tað seg um at kóka eina stóra mongd av granskingarúrslitum niður til ein maggiterning, sigur Charlotte Koldbye á heimasíðuni, og tað sigur seg sjálv, at so má kokkurin hava tunguna mitt í munnum fyri at finna umami.

Manglandi álit millum granskarar á journalistar var eisini ein grund til, at Charlotte Strøm, lækni, ph.d. og eisini journalistur, í 2017 setti sær fyri at skriva eina bók til sínar granskarafelagar.

Bókin eitur “Forstå dog, hvad jeg mener. Guide til kommunikation og mediehandling for læger og forskere”. Heitið á bókini sipar til ta ørkymlan, sum granskarar rundan um hana mangan greiddu henni frá eftir at hava verið ígjøgnum miðlamylluna.

– Vitan pliktur, sigur Charlotte Strøm í fororðunum.

– Allir granskarar hava brúk fyri at greiða verðini frá sínum fundum og síni gransking, men mangir brýggja seg ikki um miðlarnar, tí teir halda, at journalistarnir venda søgunum soleiðis, sum teir als ikki kunnu sættast við, skrivar hon.

Men Charlotte Strøm sissar í bókini sínar starvsfelagar og greiðir teimum frá, at journalistisk vinkling ikki bara er í finasta lagi, men eisini neyðug, um teirra gransking skal røkka út til almenningin.

Skil má tó vera í vinklingini, og Mars má sjálvandi taka atlit at Venus.

Álitið á føroyskar myndugleikar er stórt:

Tey ónøgdu mynda almennna kjakið

Ein stórir meiriluti av føroyingum eru væl nøgd við, hvussu myndugleikar og politiska skipanin hava handfarið korona-kreppuna. Men tað eru tey fáu ónøgdu, sum rópa hart og mynda almenna kjakið.

Eftir Dagmar Joensen-Næs

Tey ónøgdu seta dagsskránnu á facebook og øðrum sosialum miðlum. Meiningarnar eru avgjördar, og orðalagið er hvast.

Men sosialu miðlarnir geva ikki eina sanna mynd av, hvat føroyingar halda. Tað vísa kanningar, ið Søgu- og Samfelagsdeildin á Fróðskaparsetrinum hevur gjørt.

– Tey, sum larma, skapa eina mynd av, hvat føroyingar halda. Vit

fáa eina fatan av, at almenna hugsanin er tað, sum stendur á facebook, og sum fær flest likes.

– Men fyri hvønn persón, sum gevur ilt av sær á facebook, eru kanska 80 ella 100, sum einki siga, men sum í hvuðsheitum eru væl nøgd við tað, sum landsins myndugleikar gera. Tað er galdandi ikki bert í mun til korona, men eisini aðrar samfelagsspurningar sum veðurlagsbroytingar og stovnsrøkt, sigur Heini í Skorni, útbúgvingarleiðari á

Søgu- og samfelagsdeildini, sum hevur ábyrgdina av verkætlanini.

STÓRT ÁLIT Á MYNDUGLEIKAR

Søgu- og Samfelagsdeildin hevur staðið fyri tveimum kanningum í fjør og í ár, sum lýsa støðuna hjá føroyingum til korona-handfaringina og onnur samfelagsmál. Greiningarfyrirtekan Lóður hevur stjórnað kanningunum, sum Granskingarráðið hevur fíggað.

Fyrri kanningin í mai og juni í fjør snúðu seg mest um korona. 600 fólk millum 18 og 75 ár úr øllum landinum vórðu spurð, hvat tey hildu um handfaringina hjá myndugleikunum av koronakreppuni.

Hendan kanningin vísti, at føroyingar hava sera stórt álit á

heilsu- og myndugleikunum og eisini á politisku skipanini.

Í seinnu kanningini í mai og juni í ár vórðu 800 fólk spurð um koronuhandfaringina hjá myndugleikunum og nú eisini um koppsetingina. Í hesi kanningini vóru eisini spurningar, sum skuldu lýsa hugburð hjá fólki til ymiskar samfelagsligar og vísindaligar spurningar, til dømis veðurlagsbroytingar, umhvørvisvernd og veiðutrýst.

Eisini hendan kanningin vísir, at álitið á serliga heilsu- og myndugleikarnar, men eisini politisku myndugleikarnar er sera høgt í Føroyum. Tey allarflestu siga seg taka undir við átøkunum, sum myndugleikarnir hava framt í royndini at basa korona. Heili 85% í aldrinum 18-75 ár siga, at tey vilja lata seg koppseta.

– Tað er eitt ótrúliga høgt tal, nógv hægri enn í flestu londum í Europa. Tað avmyndar als ikki tað, ið kemur fram á sosialu miðlunum, sigur Heini í Skorini.

Fólk vórðu spurð um koronuhandfaringina beint eftir, at G-festivalurin varð avlýstur í summar. Heini í Skorini óttaðist fyri, at tað fór at ávirka svarini, men líkt er ikki til, at tað hevði stórvegis týðning.

– Á facebook vóru øll púra svøk um hetta. Men tá vit spurdu 800 fólk úr øllum Føroyum, so var hetta ikki tann myndin, vit fingur. Tað vísir, at samsvar er ikki millum, hvat tey flestu halda, og ta fatanina, ein fær av sosialu miðlunum og tosinum millum fólk.

– Tey, sum ikki gera vart við sína hugsan, eru eftir øllum at døma

nøgd. Men tey fara ikki á facebook og skriva, at landsstýrið hevur gjørt eitt framúr arbeiði. Tað eru tey ónøgdu, ið gera vart við seg og fáa likes á facebook. Tað skapar eina skeiva fatan av, hvat fólk halda í Føroyum, sigur Heini í Skorini.

FLEIRI HØGRAVEND VILJA IKKI KOPPSETAST

Allir føroyingar hava nú havt møguleika at lata seg koppseta móti koronu. Men ikki øll, ið søgdu seg vilja koppsetast í kanningini, hava gjørt hetta enn. Serliga í aldursbólkinum 30 til 44 ár eru enn nógv, ið ikki eru koppsett.

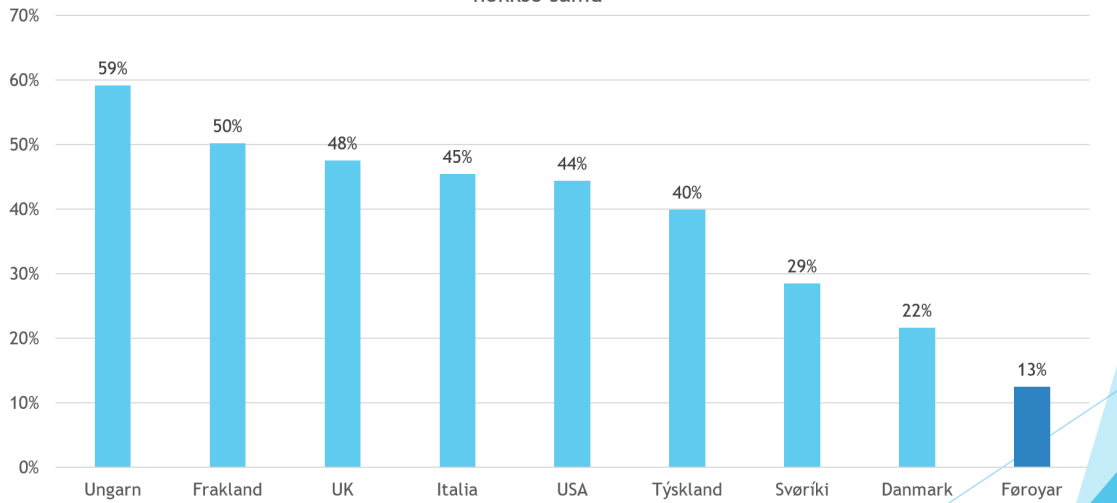
– Tað merkir tó helst í flestu førum ikki, at tey ikki vilja koppsetast. Tey ivast kanska, um tað er neyðugt, ella halda ikki, at tað hevur skund, tí tey eru ikki í eins stórum vanda sum tey eldru, um tey fáa koronu, sigur Heini í Skorini.

Kanningarnar hjá Søgu- og Samfelagsdeildini vísa, at tað er eitt ávíst samband millum politiska støðutakan og hugburð til koronuhandfaring.

– Korona hevur í rættiliga stóran mun sameint føroyingar tvørtur um politikk. Álitið á myndugleikarnar er stórt í øllum tí politiska landslagnum, tá tað snýr seg um handfaringina av koronakreppuni. Í seinnu kanningini eru vaksinar komnar inn í myndina, og tá sær eitt sindur øðrvísi út, men álitið á heilsu- og myndugleikarnar er framvegis øðiliga høgt.

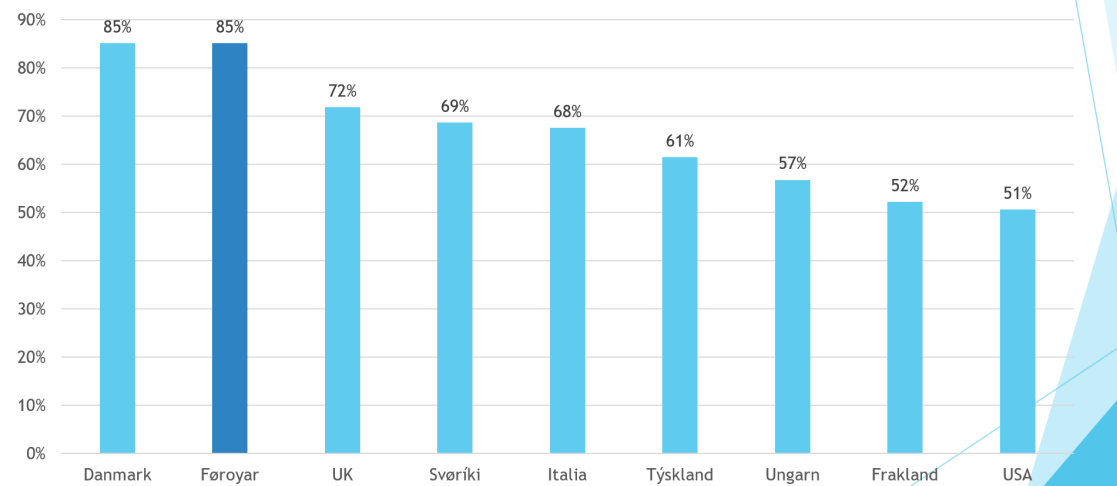
Kanningin gevur eina ábending um, hvørji tey eru, ið ikki vilja koppsetast.

”Eg haldi, at Landsstýrið og myndugleikar fjala týðningarmiklar upplýsingar fyri almenninginum viðvíkjandi korona-virus og viðgerð ímóti smittuni”. Svar: Púra samd / nokkso samd

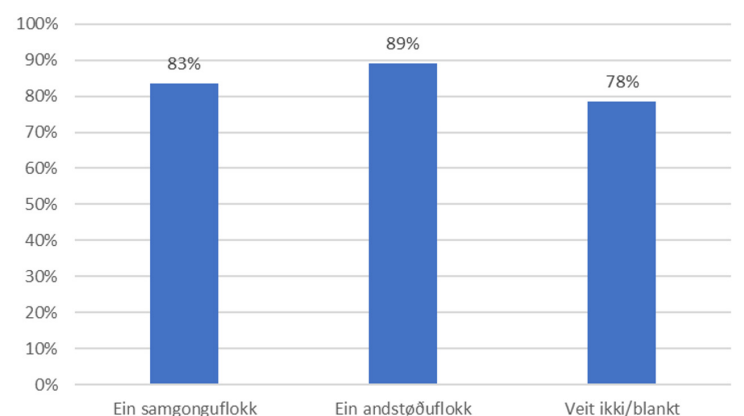
Heili 85% av føroyingum millum 18 og 75 ár eru sinnaðir at lata seg koppseta. Tað er væl meira enn í flestu londum í vesturheiminum.

”Eg vil fylgja ráðunum hjá heilsu- og myndugleikunum, um tey viðmæla mær at fáa eina góðkenda vaksinu ímóti korona-virus”. Svar: Púra samd / nokkso samd

Bert 13% av føroyingum halda, at myndugleikarnir fjala upplýsingar um korona. Tað eru nógv færri enn í flestu londum í vesturheiminum.

ØLL_42. Hvussu samd/ur ert tú í hesum útsagnum? - Eg vil fylgja ráðunum hjá heilsu- og myndugleikunum, um tey viðmæla mær at fáa eina góðkenda vaksinu ímóti korona-virus

Tað eru tey høggrasinnaðu, ið eru minst sinnaði at fylgja ráðnum frá heilsu- og myndugleikunum um at lata seg koppseta.

– Tað eru serliga veljarar hjá Miðflokkinum og Framsókn, ið eru mest ímóti koppseting. Men annars vísir kanningin, at jú longri tú ert til høgru í politiskari áskoðan, jú meira sannlíkt er, at tú ikki vilt koppsetast.

– Í øðrum londum eru tað fólk á báðum teimum ytstu politisku veingjunum, ið eru ímóti koppseting, men í Føroyum sær út til, at tað mest eru fólk á tí ytsta høgraveinginum, ið siga nei til vaksinu, sigur Heini í Skorini.

Kanningin vísir eisini, at tað mest eru fólk við lægri útbúgvingum, sum ikki vilja koppsetast. Jú hægri útbúgving fólk hava, jú meira sannlíkt er, at tey vilja fylgja ráðunum frá myndugleikunum um at fáa vaksinu.

Hagtølini fyri koppseting vísa eisini, at tað eru færri, ið verða koppsett í Norðoyggjum og í Eysturoyri enn í restini av landinum.

MYNDUGLEIKARNIR FJALA UPPLÝSINGAR

Nøkur vilja ikki koppsetast, tí tey halda, at myndugleikarnir fjala upplýsingar um, at vaksinar eru vandamiklar. Men tey eru ein lutfalsliga lítil bólkur í Føroyum.

Sambært kanningini halda 13% av føroyingum, at myndugleikarnir fjala týðandi upplýsingar um korona. Tað eru nógvar færri enn í Danmark og í flestu øðrum londum í vesturheiminum.

– Tann sonevnda antivaksarørslan hevur fyllt nógva, men hon tykist at vera lítil, ið hvussu er her í

Føroyum. Kanska tí at vit hava eitt so lítið og javnt samfelag, at vit ikki kunnu ímynda okkum, at lögmaður ella formaðurin í farsóttarnevndini vilja okkum nakað ilt. Men tað ber sjálvandi eisini til at síggja teir sum hentar býttlingar, sum dansa eftir onkrari pípu hjá teimum stóru heilivágssyrirunum, sigur Heini í Skorini.

STÓRUR MUNUR Á HUGBURÐI

Munurin á hugburði millum føroyingar verður meira týðiligur, tá spurt verður um aðrar samfelagsspurningar enn korona.

– Tá vit spyrja, um vit skulu lurta eftir serfrøðingum, tá tað snýr seg um veðurlagsbroytingar, umhvørvi og stovnsrøkt, síggja vit

eina nógva ógviligari polarisering. Og tá er týðiligur skilnaður millum norður- og eysturøkið og restina av landinum.

– Politikkur, átrúnaður og landafrøði hanga neyvt saman í Føroyum. Hví tað er so, vita vit ikki rættiliga. Men okkurt bendir á, at fólk í Norðoyggjum og Eysturoy hava eina meira generella mistrúgv móti almennum myndugleikum.

– Uppboðssøla merkir, at alt skal í almenna pottin í Kontórshavn. Veðurlagsbroytingar og umhvørvisvernd merkja avmarkingar fyri vinnulívið. Og nú vilja myndugleikarnir so eisini, at vit øll skulu vaksinerast. Hesin hugburður er ikki bert í norður- og eysturøkinum, men hann er sterkastur har, sigur Heini í Skorini.

FAKTA

Heini í Skorini

- Føddur 1983
- BA í stjórnmálafrøði 2007
- MA í religiønsvísindi frá King's College, University of London, í 2009
- Ph.d. í altjóða politikki 2017
- Adjunktur, útbúgvingarleiðari og granskari á Sögu- og Samfelagsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya

Konspiratiónteoretikarar eru ikki býttir

Fólk, ið taka undir við konspiratiónteorium, duga ofta væl at lesa og argumentera. Men tey hava eina persónsmensku, ið ger, at tey ikki eru opin fyri øðrum sjónarmiðum. Tað vísa kanningar aðrastaðni. Ein kanning í Føroyum skal lýsa, um hetta eisini er galdandi hjá okkum.

Eftir Dagmar Joensen-Næs

Hví eru summi sannførd um, at tað var CIA, ið stóð aftanfyrri álopið á World Trade Center? At stovnarin av Microsoft, Bill Gates, hevur ment eitt mikrochip, ið verður sprænt inn í fólk við koronavaksinuni? Ella at fleiri amerikanskir politikarar og vinnulívsfólk eru við í einum bólki av pedofilum satanistum, ið ræna og drekka blóð frá børnum?

Konspiratiónteoriir og falskunning eru ikki eitt nýtt fyrbrigdi. Tær hava verið til so leingi, menniskju hava verið á jørðini. Men í dag hava tær munandi lættari við at fáa undirtøku.

– Tað nýggja er, hvussu skjótt konspiratiónteoriir kunnu ferðast tvørtur um klótuna. Tær eru bert eitt klikk burturi. Eftir einum degi kann ein sjúk teori hava forført milliónir av menniskjum, sigur Heini í Skorini, granskari á Sögu- og Samfelagsdeildini.

Altjóða kanningar vísa, at tað í nógvum førum ikki eru fólk við lágum intelligensi og lítlari vitan, ið standa aftanfyrri ella taka undir við konspiratiónteorium.

– Eg trúgvi ikki, at konspiratiónteoriir bara koma frá býttum óupplýstum fólki. Onkur skal jú formulera hesar øðiliga nuanseraðu konspiratiónteoriirnar, og tað krevur í øllum førum eina ávísu

kognitiva styrki. Tað eru ofta fólk, ið duga væl at lesa og skriva og argumentera.

– Kanningar vísa eisini, at jú intelligentari fólk eru, og jú størri vitan tey hava, jú betur duga tey eisini at sáa iva um alt tað, ið teimum ikki dámar.

– Ein intelligentur persónur, ið ikki dámar darwinismu, dugur betur at sáa iva um teoriirnar hjá Darwin og finna fram aðrar keldur. Meðan ein persónur, sum ikki hevur so sofistikeradar tankar um lívið, sigur kanska bara, at um granskararnir siga tað, so passara tað nokk.

– Tað er í øllum førum ov lætt at siga, at fólk, ið trúgva konspiratiónteorium, eru býtt. Tað er helst meira ein spurningur um ideologiskt kjølfesti og persónsmensku. Tað eru helst nakrar djúpar sálarfrøðiligar mekanismur, sum eru uppá spæl, sigur Heini í Skorini.

SKULU LÆRA UM VÍSINDI

Tey flestu ganga í dag nógva ár í skúla. Kortini eru tað fleiri, ið heldur velja at lurta eftir einum YouTubara, ið sigur okkurt, enn 100.000 granskarum, ið siga okkurt annað.

– Nakrar altjóða kanningar hava víst, at polariseringin er størst millum tey, ið skora hægst í intelligens-kanningum. Tað vil siga, at tey standa longst frá hvørjum øðrum hugsjónarlíga. Tað er ræðuliga deprimerandi, tí vit halda, at jú klókari vit eru, jú meira samd verða vit.

– Vit skulu vaksinerast móti konspiratiónteorium við skúlskapi, men tað, sum vit heilt mangla í dag, er, at læra um vísindi. Vit skulu longu frá fyrsta flokki læra, hvussu vitan verður til.

– Í fólkaskúlanum læra børnini lítið og einki um vísindaligar tilgongdir. Tey eiga at fáa móguleika at uppliva, hvussu tað er at formulera eina hypotesu, at fara út at gera kanningar, at telja upp og greina úrslitið av kanningum og koma til eina niðurstøðu.

Heini í Skorini, granskari á Sögu- og Samfelagsdeildini, er í ferð við at kanna, hví summir føroyingar eru meira skeptiskir móttvegis almennum myndugleikum enn aðrir. (Mynd: Finnur Justinussen)

– Tað hevur stóran týðning, at fólk fáa eina betri fatan av, hvat vísindi er. Vísindaliga tilgongdin er rótut og spjødd. Tað hava verið nógva granskaratoymir ymsastaðni í verðini, ið hava roynt at funnið eina vaksinu móti korona. Um alt hevði verið ein konspiratió, so skuldi onkur havt togað í allar træðirnar og miðsavnað alt hetta arbeiðið. Um fólk høvdu vitað meira um vísindaligu tilgongdina, høvdu tey skilt, at tað neyvan hevði borið til, sigur Heini í Skorini.

SKEPSIS ER GOTT

Konspiratiónteoriir byggja ofta á djúpa skepsis móti serfrøðingum og myndugleikum, sum verða lagdir undir at hava loyniligar dagsskrár og vilja mikrostýra, hvussu fólk skulu liva.

– Hetta er ikki tað sama sum sunn skepsis. Tað eru helst nógva, ið hetta seinasta árið hava verið skeptisk um átøk, ið almennir myndugleikar hava sett í verk móti korona við til dømis at avlýsa tiltøk og ikki loyva børnum at venja úti.

– Tað er gott at hava eitt livandi kjak um tað, ið myndugleikarnir koma við, tí tað noyðir teir at lata

vit og skil ráða. Men um tú frammanundan hevur eina djúpa antipati móti øllum serfrøðingum og myndugleikum, kann tað glíða yvir í konspiratiónteoriir, har tað verður destruktivt, sigur Heini í Skorini.

KANNA SAMBAND VIÐ INTELLIGENS

Heini í Skorini er í lötuni í ferð við at greina úrslitini av eini kanning, sum skal varpa ljós á, hvussu sambandið er millum intelligens og hugburð hjá føroyingum.

Í kanningini eru fólk biðin um at svara 15 spurningum og uppgávum, ið lýsa teirra vitan og evnir at hugsa logiskt og rationelt.

– Endamálið er at fáa greiði á, um samband er millum intelligens og støðu til ymiskar vísindaligar spurningar, til dømis veðurlagsbroytingar, umhvørvisdálking, menningarlaræu og korona. Mín hypotesa hevur verið, at tað serliga eru tey, ið hava høgan intelligens, sum ikki góðtaka vísindi, tí tað vísa kanningar aðrastaðni. Men okkurt bendir á, at hetta móguliga sær øðrvísi út í Føroyum, sigur Heini í Skorini.

QAnon er ein høggravend konspiratiónteori, sum vil vera við, at ein bólkur av satanistiskum pedofilum politikarum, embætisfólki og fjølmiðlafólki ræna og drekka blóð frá børnum. Bólkurin verður sagdur at vera ein loynilig samansvørging móti fyrrverandi amerikanska forsetanum Donald Trump og viðhaldsfólki hansara. Konspiratiónteoriin byrjaði í 2017 á sosialu miðlunum og tók av álvara dik á seg undir koronafarsóttini.

Nýggi formaðurin í faknevndini fyri stuðli til gransking:

Játtanin má hækka munandi

Um gransking í Føroyum veruliga skal flyta mörk, má játtanin til Granskingargrunnin hækka munandi. Løgtingið játtar í lötuni 7,5 milliónir kr. um árið til gransking. Tað er alt ov lítið, um vit vilja skapa nýggja vitan, ið kann flyta føroyska samfelagið, heldur Bogi Bech Jensen, formaður í nýggju faknevndini, sum lutar út árligu játtanina til gransking í Føroyum

Eftir Dagmar Joensen-Næs

Tíggju verkætlanir fingur lut í teimum 7,5 milliónunum á figgjarlógini til granskingarstuðul í ár. Tær fingur millum 350.000 og 1,1 mió. kr. í part.

Nýggi formaðurin í faknevndin fyri stuðli til gransking dylur ikki fyri, at hann feigin hevði vilja lutað heilt aðrar upphæddir út til gransking í Føroyum.

- Vit fáa bara stuðlað pinkalítlum verkætlanum við tí játtan, vit hava í dag. Granskingarverkætlanir, ið veruliga flyta nakað, kosta kosta ofta frá 10 milliónum og uppeftir, sigur Bogi Bech Jensen.

Helvtin av verkætlanunum, ið fingur stuðul, vóru ph.d.-verkætlanir. Hinar vóru styttri verkætlanir, ið vara millum 1 og 3 ár.

- Tað hevur sjálvandi stóran týðning at stuðla ph.d.-verkætlanum, tí vit mugu uppbyggja granskingarførleikar. Men tað kann ikki vera einasta endamálið við granskingarstuðlinum, tí hvat skulu tey brúka førleikarnar til, um tey ikki kunnu halda fram at granska eftir at hava tikið ph.d.?

- Ph.d. verkætlanir geva sjálvandi onkur úrslit, men tað er serliga tann, ið hevur arbeitt við verkætlanini, ið situr eftir við vitanini. Um vit skulu gagnnýta vitanina og byggja víðari uppá hana, so mugu vit hava granskingardeplar við fleiri granskarum, ið eru í gongd alla tíðina, sigur Bogi Bech Jensen.

Hann mælir til, at munandi stórri upphæddir verða settar av til granskingarstuðul, sum kunnu figgja stórri granskingarverkætlanum við fleiri granskarum.

- Um vit skulu flyta nakað, mugu vit hava tvørfakligar granskingarverkætlanir við granskarum, ið ikki bert skulu vegleiða ph.d.-lesandi. Tað kann til dømis vera ein verkætlan, har ein granskari á Havstovuni brúkar nakrar mánaðar til at gera eitt modell av onkrum, sum skal sambindast við okkurt, ið aðrir granskarar á til dømis Fiskaaling ella Bakkafrost skulu gera, sigur hann.

FØROYAR ERU EFTIRBÁTUR

Játtanin til stuðul til gransking í Føroyum hevur staðið í stað í mong ár. Bogi Bech Jensen heldur, at føroyska samfelagið eigur at seta sær

Bogi Bech Jensen

Føddur 1977
Uppvaksin og búsitandi í Tórshavn
Giftur og eigur trý børn

Ph.d. í elektroverkfrøði frá Newcastle University

2008 – 2010 Lektari á Newcastle University
2009 – 2014 Lektari á Danmarks Tekniske Universitet
2014 – 2015 Professari á Fróðskaparsetri Føroya
2015 – 2019 Rektari á Glasi
2019 – 2020 Special Adviser hjá Summit Consulting í Danmark
2020 - Director of Technology fyri Bioenergy á Ørsted (fyrr DONG) í Danmark

Bogi Bech Jensen er fyrsti formaður í nýggju faknevndini, ið lutar út stuðul úr Granskingargrunninum til gransking og menning

munandi hægri mál á granskingarøkinum.

- Í fleiri londum í okkara parti av heiminum verða upphæddir svarandi til 3% av bruttotjóðarúrtøkuni brúktar til gransking. Um vit skulu hava somu mál sum grannalondini, skulu tað almenna og vinnulívið brúka tilsamans 600 milliónir til gransking.

Sambært einum býtislykli hjá ES brúkar privati geirin í grannalondunum tvær ferðir so nógv til gransking og menning sum tað almenna. Í Føroyum svarar tað til, at tað almenna skal brúka 200 mió. kr. og privatar fyrirkur 400 mió. kr. um árið til gransking.

Eingi hagtøl eru fyri, hvussu stórar íløgur verða gjørdar í gransking og menning í Føroyum. Men Bogi Bech Jensen er ikki í iva um, at vit ikki eru á sama støði sum grannalondini.

- Vit vita tað ikki, men eg tori í øllum føri at siga, at vit ikki brúka nóg mikið til, at føroysku granskingarumhvørvinu eru líka væl ment, sum tey eru í grannalondunum.

- Tað almenna brúkar í dag millum 100 og 150 milliónir til granskingarstuðul og gransking á

almennum stovnum. So har mangla kanska 50 mió. kr. til at koma upp á sama støði sum grannalondini.

- Hvussu nógv privatar fyrirkur brúka til gransking og menning, havi eg onga hómung av, men eg havi trupult við at ímynda mær, at vit eru uppi á 400 milliónum. Kanska koma vit uppá 100 ella 200 milliónir um árið, um vit leggja allar útreiðslur hjá føroyskum fyrirkum til gransking saman, sigur hann.

STØRRI GRANSKARAEINDIR

Almennar útreiðslur til gransking fevna bæði um beinleiðis stuðul til granskingarverkætlanir og um útreiðslur til gransking á Fróðskaparsetrinum og øðrum granskingarstovnum.

Umleið 17 mió. kr. verða játtaðar árliga til stuðulsskipanirnar hjá Vinnuframa, Fiskivinnuroyndum og Granskingarráðnum, og áleið tað sama hevur verið gildið fyri lut-tøku í evropeisku granskingarskránni Horizon 2020. Harafturat verða munandi stórri upphæddir hjá hinar stovnarar, sum hava

gransking og menning sum part av teirra virkseimi.

Bogi Bech Jensen mælir til, at stuðulin til Granskingargrunnin stigvíst verður hækkaður úr 7,5 mió. kr. upp í 50 mió. kr.

- Tað hevði gjørt, at vit koma upp á nøkurlunda sama støði sum grannalondini. Men í veruleikanum eiga vit at brúka lutfalsliga meiri almennar pengar til gransking enn stórri lond, tí tað krevur meira av okkum at skipa nógv stórar granskaraeindir.

- Við at seta saman stórri granskaraeindir kunnu vit fáa eitt synergi-árin, ið veruliga kann flyta nakað. Eisini kunnu granskararnir arbeiða meira effektivt, tí teir kundu sloppið undan einum stórum parti av tí fyrisiting, sum teir í dag noyðast at brúka nógv tíð til, sigur hann.

VITANARTUNGAR VINNUR

Føroyska vinnan er broytt nógv seinastu árin, ið fleiri privatar fyrirkur eru farnar at brúka meira pening til gransking og menning. Serliga alivinnan er farin at leggja stórri dent á gransking og menning.

- Keyparar og íleggjarar seta

krøv, sum vinnan noyðist at finna loysnir til. Tí verða til dømis nógvir pengar brúktir til at royna at basa laksalús og lækka CO₂ útlátið, sigur Bogi Bech Jensen.

Fiskivinnan er ikki í eins stóran mun farin at granska fyri at finna nýggjar loysnir og móguleikar.

- Fiskivinnan er framvegis meira merkt av veiðihugburði, har tað ræður um at fiska so nógv sum gjørligt, og tilfeingi verður tveitt burtur, ið kundi verið brúkt til at menna nýggjar vøru. Vinnan hevur sera framkomin skip og útgerð, sum eru keypt til landið, men brúkar ikki sjálv nógvan pening til gransking og menning, sigur Bogi Bech Jensen.

Tað gongur væl í vinnuni í lötuni, men formaðurin í faknevndini heldur, at vinnan kortini eigur at brúka pengar til gransking og menning.

- Tað er kanska ikki neyðugt beint nú, men gransking er við til at framtíðartryggja vinnuna. Serliga um vit eisini hugsa um at fáa nýggjar vitunartungar vinnugreinar í Føroyum, sigur hann.

Tað krevur eina ávísa stødd at granska, eisini í privatvinnuni.

- Alifrytøkurnar eru stórar, men fiskivinnan er nógv meira smábýtt og minni skipað. Hjá einum felag, ið bert eigur eitt skip og hevur kanska 20 fólk í starvi, er trupult at granska nakað yvirhøvur.

- Men eisini fiskivinnan hevur tørv á at finna loysnir fyri til dømis at minka um CO₂ útlátið. Fiskiskapurin má gerast nógv meira orkueffektivur, um vit skulu røkka málinum hjá ES um, at einki CO₂ útlát skal vera í 2050.

- Tað verður ógvuliga trupult við tí fiskiskapinum, vit kenna í dag. Vit verða noydd at menna heilt nýggjar hættir at fiska og at brúka heilt onnur sløg av brennievni, sigur Bogi Bech Jensen.

STÓRIR MØGULEIKAR

Bogi Bech Jensen sær stórar framtíðar móguleikar í Føroyum, um tað almenna og vinnan leggja størri dent á gransking í nýggjum vinnu-móguleikum.

- Ein verkætlan, sum Granskingarráðið stuðlar í ár, snýr seg um, hvussu vit kunnu binda koltvísúrni - CO₂ - í basaltið. Heimurin hevur ein stóran trupulleika, tí vit hava latið alt ov nógv CO₂ út, og vit hava brúk fyri at sleppa av við ein part av tí við at binda tað onkustaðni. Ein móguleiki, ið fer at verða kannaður í Føroyum nú, er at binda tað í basalt.

- Hetta er lutfalsliga nýtt, og vit vita ikki við vissu, um tað ber til, men tað er stórir áhugi fyri hesum í heiminum. Tað kann gerast ein stórir vinnuvegur fyri Føroyar, tí basalt er ikki so nógv staðni í verðini. Vit kunnu ímynda okkum, at vit um eini 10 ár innflyta CO₂ til Føroya og pumpa tað í undirgrundina, sigur hann.

Nógvir ótroyttir móguleikar fyri gransking eru í tí stóra havøkinum kring Føroyar.

- Vit kunnu fáa meira burturúr okkara lívfrøðiliga tilfeingi við til dømis at gagnnýta slógv, sum inniheldur ógvuliga nógv proteinir. Og í undirgrundini kann vera nógv annað enn olja, sum vit ikki vita um í dag. Oljuni eiga vit at sleppa alt fyri eitt, tí tað er ikki vegurin fram, sigur hann.

Tað skulu stórar almennar granskingarverkætlanir til fyri at finna nýggjar framtíðar vinnuvegir.

- Vit kunnu ikki vænta, at ein privat fyrirtøka fer undir grundgransking, ið skal geva okkum nýggja vitan um til dømis undirgrundina. Tí er tað neyðugt, at tað almenna ger iløgur í grundgransking, sum fær til vega vitan, ið privatar fyrirtøkur móguliga kunnu byggja víðari á, sigur Bogi Bech Jensen.

MÁL OG MENTAN

Endamálið við almennari gransking er ikki bert at stuðla grundgransking, sum vinnan kann gagnnýta til at skapa nýggjar vinnuligar móguleikar. Tað almenna skal eisini stuðla gransking, ið helst ongantíð

fer at kasta nakran pening av sær, men sum ger tað gott hjá okkum at búgva í Føroyum.

- Tað eru økir, ið tað privata ongantíð fer at koyra pengar í, men sum hava stóran týðning fyri okkum, sum búgva her. Við at granska í okkara máli, mentan, samfelagi og søgu fáa vit vitan um, hvar vit koma frá, og hví vit eru, sum vit eru. Tað er við til at uppbyggja mentan og skapa trivnað, sigur Bogi Bech Jensen.

Gransking í máli og mentan kann tó eisini skapa nýggjar vinnu-móguleikar.

Fimm limir eru í fyrstu faknevndini. Frá vinstri: Petur Steingrund, Marin Strøm, Bogi Bech Jensen, Jana Ólavsdóttir og Jákup Reinert Hansen

Faknevnd fyri stuðli til gransking

Nýggja lógin um ráðgeving og stuðul til gransking, menning og nýskapan ásetir, at ein faknevnd skal játta stuðul til gransking.

Faknevndin kemur í staðin fyri Granskingarnevndina, sum áður hevur stjórnað Granskingarráðnum og tikið støðu til stuðul.

Limirnir í faknevndini skulu antin vera granskarar ella granskingarkøn. Tey verða vald við avgerð frá landsstýrismanninum í mentamállum. Limirnir verða tilnevndir fyri trý ár og

kunnu ikki sita í nevndini longri enn tvey fylgjandi skeið.

Í FYRSTU FAKNEVNDINI SITA:

Bogi Bech Jensen, formaður, ph.d. í verkfrøði
 Jákup Reinert Hansen, ph.d. í gudfrøði
 Jana Ólavsdóttir, ph.d. í jarðfrøði
 Marin Strøm, ph.d. í heilsuvísindi
 Petur Steingrund, dr.philos. í fiskifrøði

Strategiskt ráð skal seta mál fyri gransking

Eitt nýtt strategiskt ráð fyri gransking, menning og nýskapan verður skipað í næstum. Endamálið við ráðnum er at styrkja strategisku ráðgevingina til landsstýrið og vinnuna. Eisini skal ráðið kunna seta mál, eitt nú fyri luttøku í altjóða samstarvi á økinum.

Nýggja ráðið kemur í staðin fyri Vísindaráðið.

Sjey fólk skulu veljast í nýggja ráðið. Landsstýrismaðurin í mentamállum fer at lýsa alment eftir uppskotum um limir til ráðið

og fer at heita á stjórnarráðini, Fróðskaparsetrið og aðrar granskingarstovnar, Arbeidsgevarafelagið og arbeiðstakarafeløgini um at koma við uppskotum. Síðani fer ein trímánnanevnd at viðgera uppskotini og geva landsstýrismanninum tilmæli við í minsta lagi 10 nøvnum.

Granskingarráðið hevur sett ein skrivara til nýggja ráðið, sum eisini skal fáa hagtøl til vega og gera eina støðulýsing av gransking og menning í Føroyum, bæði í almenna og privata geiranum.

- Tað verður altíð onkur, sum sær ein móguleika, tá vit fáa meira vitan um samfelagið. Tá vit til dømis talgilda okkara mál, fer onkur kanska at menna eitt teldu-forrit, sum veitir eina tænastu, ið fólk vilja gjalda fyri. Tá hevur tað almenna eisini á hesum øki verið við til at lagt grundina fyri einum nýggjum vinnuvegi. Tað var ikki tað, ið ætlanin var við granskingini, men tað er fint, sigur nýggi formaðurin í faknevndini fyri stuðli til gransking og menning.

Tíggju nýggjar verkætlanir hava fingið stuðul

Granskingarráðið hevur í ár játtað stuðul til tíggju nýggjar granskingarverkætlanir. Helvtin av árligu játtanini er latin til ph.d.-verkætlanir.

Granskingarráðið fekk í ár 34 umsóknir um stuðul úr Granskingargrunninum. Tilsamans varð søkt um góðar 31 mió. kr. Játtaðar vórðu tilsamans slakar 7,5 mió. kr. til 10 verkætlanir.

Ein nýtilnevnd faknevnd fyri stuðli til gransking gjørdi av, hvørjar verkætlanir skuldu stuðlast. Avgerðirnar hjá nevndini vóru grundaðar á fakligar metingar frá útlenskum serfrøðingum og á strategiskar metingar fyri gransking í Føroyum.

STUÐUL VARÐ LATIN TIL HESAR VERKÆTLANIR:

Sandra Saxov Lamhauge: "Ein sosiofonetisk kanning av atblástri og avraddaðum sonorantum í froyiskum - eitt lítið lýst evni í einum lítið lýstum máli"

Ph.d.-verkætlan á Føroyamálsdeildini á Setrinum – kr. 1.100.000

Rakul Maria Johannesen: "TINNA – Jarðfrøðiliga loysnin at røkka null útlát"

Ph.d.-verkætlan á Jarðfeingi og Oslo Universiteti – kr. 1.000.000

Helga Bára Mohr Vang: "Stovnsbýti og vistfrøðiligi leikluturin hjá hýsu á froyiska landgrunninum og Føroyabanka"

Ph.d.-verkætlan á Havstovuni og Aarhus Universiteti – kr. 350.000

Jóhannis Danielsen: "Sjófuglur sum yvirvøkutól av dálking í froyiskum sjóki"

Post.doc.-verkætlan á Havstovuni – kr. 900.000

Sissal V. Erenbjerg: "Forritan av fjarðamyndlinum FarCoast og háavrikandi teldumegi"

Verkætlan á Fiskaaling – kr. 940.000

Inga Kristiansen: "Sambandið ímillum djóraæti og havfrøðiligar broytingar kring Føroyar í trý áratíggju"

Post.doc.-verkætlan á Havstovuni – kr. 1.000.000

Tórunn Højgaard Ósá: "Neurologiskar sjúkur hjá børnum í Føroyum: Farsóttarfrøði, svøvnólóg og ávirkan av eini tónleikauppleggning"

Ph.d.-verkætlan á Deildini fyri Heilsu- og Sjúkrarøktarvísindi á Fróðskaparsetrinum – kr. 790.000

Elsa J. D. Johannesen: "Palliativ umsorgan í heiminum: Ein kvalitativ kanning í Føroyum"

Ph.d.-verkætlan á Deildini fyri Heilsu- og Sjúkrarøktarvísindi á Fróðskaparsetrinum – kr. 360.000

Magni Mohr: "Ávirkan av lág-kolvætu og orkufátækum kosti á kropsligt arbeiði í óvirknum fólki við ov høgum kropsfætti"

Verkætlan á Deildini fyri Heilsu- og Sjúkrarøktarvísindi á Fróðskaparsetrinum – kr. 360.000

Katrin E. Danielsen: "Ílegukanningar fyri bróstkrabba í Føroyum"

Verkætlan á Ílegusavninum – kr. 650.000

Rakul Maria Johannesen hefur fingið 1 millión frá Granskingarráðnum:

Kannar um CO² kann goymast í feroysku undirgrundini

Rakul Maria hefur ferðast kring oyggjarnar og kortlagt undirgrundina í master-ritgerð síni

CO₂ útlátið í heiminum er alt ov stórt og hóttir við at skapa eina altjóða veðurlagskreppu, ið kann fáa oyðileggjandi avleiðingar fyri allan heimin. Rakul Maria Johannesen, ið er nýútbúgvinn jarðfrøðingur, fer í næstum undir slóðbrótandi gransking, sum skal vísa, um tað ber til at fanga CO₂ og goyma tað í feroysku undirgrundini

Eftir Dagmar Joensen-Næs

TINNA kallar Rakul Maria Johannesen ph.d.-verkætlanina, ið hon hefur fingið 1 mió. kr. í stuðli frá Granskingarráðnum til at gera.

Ein tinna er eitt mineral, sum í feroysku náttúruni ofta sæst sum hvítir steinar. Hetta mineralið verður gjørt í poknum og rivum, tá vatn reagerar við basaltið.

- Royndir í Íslandi hava víst, at hendan tilgongdin í basaltinum har er sera væl egnað til at goyma CO₂. Eg ætli mær at kanna, um feroyska basaltið eisini kann brúkast til tað, sigur 28 ára gamla Rakul Maria Johannesen.

ÁHUGIN KYKNAÐI Á SVALBARD

Rakul Maria hefur fyri einum lítlum ári síðani lokið prógv sum jarðfrøðingur á Keypmannahavnar Universiteti. Hon hefur tikið ein part av útbúgvningini sum skiftislesandi á Svalbard og hefur skrivað sína master-ritgerð í Føroyum í samstarvi við Jarðfeingi.

Master-ritgerðin snúði seg um at kortleggja Føroyar og gera eitt 3D-teldumodell av oyggjunum við millum annað loftmyndum, hæddar- og dýpdardata, seismikki og boringum bæði á landi og sjógvi.

- Áhugin fyri at kanna móguleikarnar fyri at goyma CO₂ í undirgrundini byrjaði á Svalbard. Universitetið har er ein framkomin arktiskur granskingardepil, sum hefur ógvuliga góðar umstøður til jarðfrøðiliga gransking. Goymsla av CO₂ er eitt sera heitt evni har, og

tað fekk meg at hugsa um, at hetta kundu vit eisini gjørt í Føroyum, sigur Rakul Maria.

BASALT HÓSKAR VÆL TIL CO₂

Granskarar um allan heim arbeiða av øllum alvi fyri at finna loysnir, ið kunnu fyrbyggja eini altjóða veðurlagskreppu. Ein mógulig loysn, ið stórar vónir verða settar til, er at minka CO₂ nøgdina í loft-havinum við at leiða og goyma CO₂ niðri í jørðini.

- Tað verður gjørt við at fanga CO₂ úr royki ella úr luftini og binda tað saman við vatni, so tað verður flótandi. Síðani verður tað pumpað niður í holur í jørðini. Flesta staðni eru tað holur við sandi, sum liggja 3000 metrar niðri í undirgrundini. Har er neyðugt at hava eitt tætt lag yvir holuni, tí løgurin heldur sær flótandi í sandinum í túsund ár, greiðir Rakul Maria frá.

Seinastu árinu eru royndir gjørdar í Íslandi og USA við at kanna móguleikan fyri at leiða CO₂ niður í basalt.

- Basalt er sera væl egnað til at goyma CO₂. Tað verður koyrt niður í rivur og reagerar so skjótt við basaltið, at tinnur verða gjørdar eftir bert 2-4 árum, sum fylla op og rivur í undirgrundini. Tað er tí ikki neyðugt at hava tak yvir holunum, sigur Rakul Maria.

Royndirnar við at goyma CO₂ í basalti í Íslandi byrjaðu við ph.d. verkætlanum, sum síðani fóru til stórra granskingarverkætlanir. Í fjór fóru tey undir vinnuligt virkseimi, og nú eru CO₂ goymslur vorðnar ein partur av orkukervinum í Íslandi.

Rakul Maria Johannesen
Fødd 1993
2018 BSc. í jarðfrøði frá Københavns Universitet
2020 MSc. í jarðfrøði frá Københavns Universitet
2021 – Lærari í landafrøði á Glasir
2021 Hefur fingið stuðul frá Granskingarráðnum til ph.d. verkætlanina TINNA – Jarðfrøðiliga loysnin at rækka null útláti

Rakul Maria Johannesen hefur fingið 1 mió. kr. frá Granskingarráðnum til at kanna, um tað ber til at goyma CO₂ í feroysku undirgrundini

Íslensku royndirnar kunnu ikki brúkast beinleiðis í Føroyum, tí evnafrøðin og struktururin í feroyska og íslenska basaltinum eru ymisk.

- Ísland er upp til 55 milliónir ár yngri enn Føroyar. Basaltið har er ikki trýst líka nógv saman sum her, og pokurnar í teirra basalti eru tí helst stórra enn okkara, sigur Rakul Maria.

PLÁSS FYRI NÓGVUM CO₂

Hon fer nú undir at kanna, hvørji støð í Føroyum hóska best til at goyma CO₂. Síðani fer hon at gera nærri kanningar á tí staðnum, har

undirgrundin er mest opin.

Hon fer ikki sjálv at gera royndir við at pumpa CO₂ niður í undirgrundina.

- Eg fari at kanna tað útvalda staðið við at gera eina royndar-boring og síðani byggja modellir á telduni, sum kunnu vísa, hvussu CO₂'ið spjaldist, og hvat hendir niðri í holuni, sigur hon.

Rakul Maria sær lítlan og ongan vanda við at koyra CO₂ niður í undirgrundina.

- Hetta er gass, sum annars hevði farið beint út í luftina. Tað hefur ongar vansar við sær, uttan so at tað kemur upp aftur í stórum nøgd-

um, áðrenn tað er mineraliserað, sigur hon.

Hon væntar, at pláss verður fyri nógvum CO₂ í feroysku undirgrundini.

- Tað er nakað av tí, eg skal kanna í míni ph.d. verkætlan. Men um tað eisini ber til úti á havinum, so hava vit ið hvussu er nógv pláss, tí alt økið kring Føroyar er eisini basalt, sigur hon.

KANN FÁA ÚTLÁTI NIÐUR Á NULL

Rakul Maria heldur, at tað kann fáa stóran týdning fyri royndirnar at minka CO₂ útlátið í Føroyum, um farið verður undir at goyma CO₂ í undirgrundini.

- Tað er ikki nóg mikið at leggja um til vatn- og vindorku, um vit skulu fáa útlátið niður á null. Tað fara altíð at verða dagar, har vit mugu brúka motorarnar á Sunds-verkinum, tí eingin vindur er. Teir dagarnar kunnu vit fanga CO₂'ið í roykinum og pumpa tað niður í undirgrundina, so útlátið framvegis verður null, sigur hon.

Hon væntar, at royndir heilt skjótt fara at verða gjørdar við at koyra CO₂ niður í feroysku undirgrundina.

- Áhugin fyri at goyma CO₂ í basalti er sera stórir, og tað eru bara 5 prosent av heimsins londum, sum hava basalt á landi. Danmark hefur ikki basalt av týdningi, og Noreg hefur einamest basalt úti á havinum. Tí eru Føroyar sera áhugaverdar, og jarðfrøðingar í Danmark og Noregi hava longu víst okkum áhuga, sigur Rakul Maria Johannesen.

Er kahka meira serføroyskt enn ð?

Summi siga "kaka", onnur siga "kahka". At blása framman fyri k er eitt fyrbrigdi í føroyska málinum, sum kanska er meira serføroyskt enn ð. Sandra Saxov Lamhauge hevur fingið 1,1 milliún kr. frá Granskingarráðnum til eina ph.d. verkætlan um atblástur og avraddaðar sonorantar í føroyska málinum

Eftir Dagmar Joensen-Næs

Ein ph.d. verkætlan um úttalu av ávísingum ljóðum á føroyskum fekk í ár hægsta stuðulin frá Granskingarráðnum. Ráðið hevur latið 1,1 milliún kr. til eina verkætlan hjá Sandru Saxov Lamhauge, málfrøðingi, um atblástur og avraddaðar sonorantar í føroyska málinum.

Verkætlanin verður fyrsta ph.d. verkætlan um føroyskt mál á Fróðskaparsetrinum.

Sandra Saxov Lamhauge hevur masterútbúgving sum málvísindafólk frá Keypmannahavnar universiteti. Hon hevur í næstan trý ár starvast hjá Talutøkni við at menna ein føroyskan talukennara.

Í arbeiðnum við talukennaranum, sum skal gera føroyska talu um til skrift, hevur hon lurtað eftir nógvum ljóðupptøkum við fólki ymsastaðni úr Føroyum.

- Vit hava ljóðskrivað øll orð, sum vit eru komin frammat. Tað var ikki lætt at gera talu um til ljóðskrift, tí vit vita so lítið um úttalu av føroyskum, sigur hon.

TENGT AT DIALEKTUM

Meðan Sandra Saxov Lamhauge arbeiðir við talukennaranum, gjørdist hon varug við, at tað eru nøkur fyrbrigdi í føroyska málinum, sum eru heilt serlig.

- Vanliga blása vit aftaná hjáljóð sum p, t og k. Men í nøkrum førum blása summi eisini frammanfyri hesi ljóð og siga til dømis kahka í staðin fyri kaka. Tað kallast atblástur.

- Eitt annað serføroyskt fyrbrigdi er, at summi úttala ljómfull hjáljóð sum m, n, l og r uttan klang frammanfyri øðrum hjáljóðum. Til dømis siga tey dahnsa í staðin fyri dansa. Tað kallast avradding av sonorantum.

- Í summum førum kann atblástur ella avradding gera, at orðini fáa annan týðning, t.d. um labbi verður úttalað sum lahpi. Tað ger, at tað er umráðandi hjá útlendingum, sum vilja læra føroyskt, at tey kenna hendan munin í úttaluni, sigur hon.

Sandra Saxov Lamhauge fer millum annað at kanna, hvørjir føroyingar brúka atblástur og avradding í teirra máli.

- Tað er eftir øllum at døma tengt at dialektum. Atblástur er vanligur í Norðstrey moy, Eysturoy og Vágum, men ikki sunnanfyri og heldur ikki í Klaksvík. Hvar fólk brúka avradding, er harafturat í móti meira ógreitt.

Sandra Saxov Lamhauge fer millum annað at brúka ljóðupptøkur, ið eru gjørdar í sambandi við verkætlanina Ravnur

- Tað kann eisini hugsast, at munur er á, hvussu ung og gomul úttala orð. Men alt tað vita vit ikki, tí tað er ongantíð rættliga kannað. Nógvar kanningar eru gjørdar av grammatikk, setningsbygnaði og orðum í dialektum, men ikki av úttaluni, sigur hon.

SERFØROYSK FYRIBRIGDI

Atblástur og avradding eru fyrbrigdi, sum eru til í ógvuliga fáum málum.

- Føroyingar halda, at ð er serføroyskt. Men ð er nakað, ið vit sjálvi hava sett inn, tá vit gjørdum okkara skriftmál. Tað var heldur ikki tá eitt livandi ljóð á føroyskum.

- Tað hevði kanska verið rættari at sagt, at nøkur serlig ljóð gera føroyskt til føroyskt. Atblástur og avradding av sonorantum finnast bert í ógvuliga fáum málum, og hesi fyrbrigdi eru ordiliga livandi í Føroyum.

- At avraddaðar sonorantar frammanfyri s og f er heilt serligt, sum til dømis í orðinum 'dansa'. Hetta kemur ikki fyri í nøkrum av teimum málunum, vit vita um, sum annars hava atblástur og avradding.

- Tey mál, ið hava hesi fyrbrigdi, eru annaðhvørt útdeyð ella brúka ikki hesa úttaluna longur. Tað hevði verið spell, um tað skuldi víst seg, at tey eisini hvurvu í føroyskum, og at vit ongantíð høvdu fingið kannað tey, sigur Sandra Saxov Lamhauge.

LÆTTARI AT ÚTTALA ONNUR MÁL

Ph.d. verkætlanin um atblástur og avraddaðar sonorantar í føroyska málinum byrjar 1. januar og fer at

vara í trý ár. Hon verður staðsett á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetrinum og verður fyrsta verkætlan av sínum slagi har.

- Ph.d. verkætlanin fer at gera, at vit vita meira um føroyskt og um føroysku dialektirnar, ið eru við til at ríka málið og gera tað áhugavert.

- At fáa vitan um úttalu hevur eisini praktiskan týðning, ikki bert fyri útlendingar, sum vilja læra føroyskt, men eisini fyri føroyingar, sum vilja læra onnur mál. Um vit eru tilvitað um, hvussu vit úttala ymisk ljóð, er tað lættari ikki at flyta føroysku úttaluna yvir á onnur mál.

- Harafturat kann verkætlanin verða ein hjálp, um vit skulu hava eina føroyska úttalu-orðabók, sigur Sandra Saxov Lamhauge.

Hon fer at nýta nýggjastu tøkni innan fonetik í arbeiðnum við verkætlanini, sum eisini fer at verða eitt íkast til menningina av føroyskari máltøkni.

Sandra Saxov Lamhauge heldur tað hava stóran týðning, at tað verður granskað í føroyskum.

- Føroyskt hevur nógvar spennandi variatiónir, ið kunnu vera áhugaverdar at lýsa. Bæði viðvíkjandi úttalu, men eisini við grammatikk og strukturi.

- Nóg, sum vit halda okkum vita um úttalu, er ikki grundað á vísindaligar kanningar, men meira á, hvat vit hava varhugan av. Tað er umráðandi at granska okkara mál, so vit kenna tað til fulnar og grunda okkara lýsingar av føroyskum máli á vísindaliga vitan, sigur Sandra Saxov Lamhauge.

Sandra Saxov Lamhauge hevur fingið 1,1 milliún kr. frá Granskingarráðnum til at kanna serlig ljóð í føroyska málinum

Sandra Saxov Lamhauge

Fødd 1991

2014 Bachelor í málvísindum á Keypmannahavnar Universiteti

2016 Master í málvísindum á Keypmannahavnar Universiteti

2019 - Málfrøðingur hjá Talutøkni

2021 - Hevur fingið stuðul til ph.d. verkætlan um atblástur og avraddaðar sonorantar í føroyskum máli

Ravnur – ein føroyskur talukennari

Verkætlanin Ravnur byrjaði í januar 2019. Endamálið við verkætlanini er at menna ein føroyskan talukennara, sum skrivur niður tað, ið verður sagt, á føroyskum.

Talukennarin er serliga ætlaður blindum, sjónveikum, lesiveikum og orðblindum, sum hava trupulleikar við at samskipta á skrift. Eisini kann hann brúkast í vinnuligum samhangum, t.d. til diktering og journalføring. Hann kann nýtast á teldu, telefon og øðrum samskiptispallum.

Tríggir føroyskir málfrøðingar og fleiri hjálparfólk hava arbeitt við verkætlanini.

Í sambandi við verkætlanina at menna føroyska talukennaran eru nógvar ljóðupptøkur gjørdar av fólki, sum hava lisið tekstir upp. Roynt hevur verið at fingið upptøkur av kvinnum og monnum úr øllum dialektøkjum og í allum aldri.

Verkætlanin, ið hevur fingið játtan á fíggarlógini, verður eftir ætlan liðug fyrst í komandi ári.

Er plátan skøvað?

Vit eru serfrøðingar innan lakk- og plátuskaðar

- ✓ Vit umvæla skaðar á øllum bilmerkjum
- ✓ Vit umvæla bæði privat- og tryggingarskaðar
- ✓ Vit skifta og umvæla rútar
- ✓ Vit hava ásettu umhvørvis- og góðskugóðkenningar
- ✓ Vit geva 3 ára garanti uppá allar skaðaumvælingar
- ✓ Vit hava leigubilar á staðnum

 Ring 35 30 50 ella bílegg tíð á rs.fo

Vit eru limir í

QARS
DRIVING IMPROVEMENTS

Tórshavn: Vegurin Langi 41, Tel. 35 30 40
Bilskaðadepilin, plv@rs.fo, Tel. 35 30 50

Klaksvík: Klingrugarður 3, Tel. 47 30 40

www.reyniservice.fo

 REYNI SERVICE P/F

Gransking, menning og nýskapan í Evropa:

Luttøka í ES samstarvinum setir Føroyar á heimskortið

Luttøka í altjóða gransking hevur styrkt stovnar og fyrirkomur í Føroyum og givið granskarum avbjóðingar og uppgávur í altjóða høpi, sum ikki kundu verið avrikaðar uttan altjóða samstarv. Eisini hevur luttøkan latið upp fyri innlendis tvørgangandi samstørvum millum stovnar og fyrirkomur

Eftir Mariu Húsgarð

Føroyska luttøkan letur upp fyri luttøku í slóðbrótandi gransking í altjóða høpi og gevur góðar møguleikar at samstarva tvørturum landamørk.

Eisini styrkir altjóða samstarvið tilvitanina hjá stovnunum um teirra gransking og vitanina um viðkomandi viðurskipti her í Føroyum.

Tað eru nakrar av niðurstøðunum í eini eftirmeting av samstarvinum við ES higartil, ið varð gjørd í fjør.

GÓÐ ÚRSLIT

Føroyar hava luttikið í skránum hjá ES, sum skipa útboð til verkætlanir viðvíkjandi gransking, menning og nýskapan, síðani 2010.

Føroyska luttøkan hevur verið fjølbroytt og nógv góð úrslit liggja eftir verkætlanum, framdar við stuðli úr ávikavist FP7 og Horizon 2020.

Jenis av Rana, landsstýrismaður í mentamállum, fekk í fjør eina frágreiðing um luttøku Føroya í sjeindu rammuskránni og Horizon 2020 við eftirmeting og tilmæli um framtíðar kósina.

Frágreiðingin, sum Granskingarráðið hevði gjørt í samstarvi við granskingarstovnar og nakrar fyrirkomur, var samstundis fyrireiking til

føroysku luttøkuna í nýggju stóru evropeisku skránni, Horizon Europe 2021-2027.

Føroyar luttaka við atlimaskapi í evropeiska samstarvinum. Hol varð sett á fyrstu innleiðandi samráðingarnar í endanum av 2020, og nú er komið so væl áleiðis, at formligar samráðingar eru um sáttmálan, sum skal lima Føroyar í størstu skránni nakrantíð, nevniliga Horizon Europe.

FØROYAR Á HEIMSKORTIÐ

Í frágreiðingin verður víst á, at Evropa er ein pallur at vísa úrslit úr Føroyum. Luttøkan styrkir stovnar og fyrirkomur, sum við luttøkuni gerast altjóða granskingarstovnar. Føroyar verða settar á heimskortið.

Nógv gransking kann ikki gerast lokalt, men krevur altjóða samstarv. Føroyski atlimaskapurin gevur stovnum, fyrirkomum og einstaklingum møguleika at luttaka í evropeiskum verkætlanum á jøvnum fæti við samstarvsfelagar í Evropa.

Samstarv um umsóknir styrkir millumtjóða netverkini, og varandi altjóða samstørv spyrjast burturúr. Eitt netverk, sum er karmur um eina verkætlan, verður ofta varandi, serliga um samstarvið riggar væl. Eitt vælvirkandi samstarv sær skjótt nýggjar framtíðar møguleikar og tað verður lættari at skriva

nýggja umsókn um stuðul til verkætlan, sum er framhald av tí, sum longu er í gongd.

Ein annar ágóði av luttøkuni er viðkomandi samstarv við fólk við servitan innan virkisøkið hjá stovnunum. Samstarvið er sostatt annað og meira enn eitt samstarv um eina verkætlan.

Í frágreiðingin vísa fleiri granskarar á luttøku í øðrum viðkomandi altjóða arbeidssbólkum, innbjóðing til ráðstevnur og annað avleitt virksema, sum Horizon 2020 verkætlanin hevur lagt lunnar undir. Hesir møguleikar at skapa sær eitt týðandi professionelt altjóða netverk kunnu ikki mátast og síggjast heldur ikki aftur í hagtlunum.

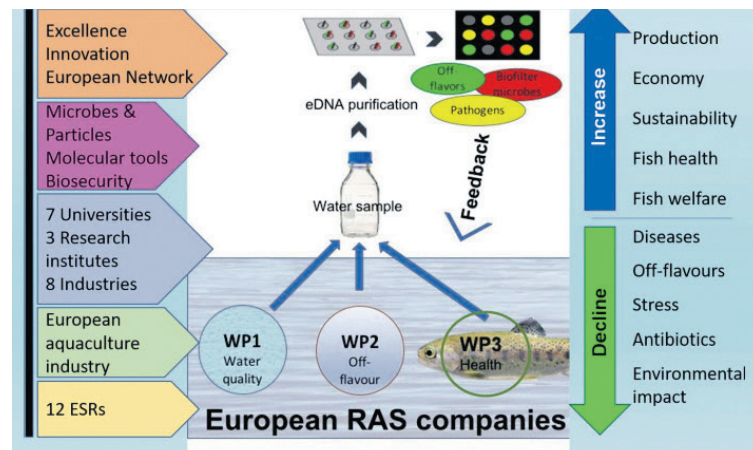
ES SETUR DAGSSKRÁNN

Umsóknir til ES skipanina kunnu vera ein avbjóðing. Tær skulu skrivast á ein ávísan hátt og sum oftast eru tær bundnar til eitt ávíst evni. Umsóknir til ES eru sostatt øðrvísi enn umsóknir, sum verða sendar til føroyskar grunnar, tí har ber sum oftast til at søkja um stuðul til tað evnið, sum ein sjálvur ynskir at arbeiða við.

At ES nevndin gjøgnum Horizon skránni biður um so nógv bundnar uppgávur, skal síggjast í ljósinum á tøvvinum at loysa tær avbjóðingar, sum heimurin stendur í.

Sameindu Tjóðir, ST, hevur til dømis við heimsmálunum sett dagskránni viðvíkjandi fleiri avbjóðingum, sum ST væntar, at londini taka á seg. ES tekur hesa uppgávu á seg og velur at lýsa eftir verkætlanum, sum kunnu geva íkast til og vitan um, hvussu vit best náa heimsmálunum hjá ST.

ES hevur eisini egnar dagsskráir.

Nýggja verkætlanin RASOPTA hevur stovnar og fyrirkomur við úr fleiri londum. Úr Føroyum eru Heilsufrøðiliga Starvsstovan, Hiddenfjord og SMJ Ráðgevandi Verkfrøðingar við. (Mynd (c) KU)

Støðir hjá INTERACT verkætlanini, sum Føroyar eru við í

Í desember 2019 setti ES “the European Green Deal” á skrá, sum eftir ætlan skal verða veruleiki í 2050.

Málið hjá ES er at minka um útlátið av vakstrarhúsgassi við í minsta lagi 55% í 2030, samanboreið við 1990. Harumfram verður sett sum mál, at Evropa í 2050 verður heimsins fyrsti heimspartur, sum hevur null-útlát av veðurlagsgassi.

Hesi mál hava sjálvsagt stóra ávirkan á Horizon Europe, bæði hvussu fígurkarmurin verður býttur millum ymsu økini, og hvørji evni skulu granskast.

VÍSINDI FYRI ØLL

Eisini í aðrar mátar leggur ES við Horizon skránni lunnar undir, hvussu farast skal fram. Í nøkur ár hevur miðvíst verið arbeitt við tilgongdini til tað, sum í dag gongur undir navninum “Open Science”. Open Science snýr seg um at tryggja granskarum lætta og skjóta atgongd til tilfar hjá hvørjum øðrum.

“Open Access” ger tað møguligt

at geva út vísindaligar greinar í altjóða tíðarritum, uttan at atgongdin til greinina skal avmarkast av haldi til tíðarriti. Hetta varð í ávísan mun sett sum krav longu í Horizon 2020 verkætlanum, og tá bar eisini til at søkja um stuðul til hendan partin av verkætlanini.

Granskingarráðið hevur eisini stuðulsskipan til útgávu av vísindagreinum, sum hevur gjørt tað lættari hjá føroyskum granskarum og granskingarstovnum, at fáa stuðul til útgávuna.

Eisini verður dentur lagdur á “FAIR Guiding Principles”. FAIR stendur fyri FINDABLE, ACCESSIBLE, INTEROPERABLE AND RE-USABLE. Tað merkir, at dáturnar, sum liggja til grund fyri granskingini, skulu kunna nýtast av øðrum enn teimum, sum upprunliga eiga dáturnar.

Granskingarráðið fylgir við gongdini á hesum økinum og arbeiðir við at seta mannagongdir í verk.

Horizon Europe verður størri og meira framsøkið

Horizon Europe verður sett upp á sama hátt sum undanfarna Horizon 2020. Talan verður um triggjar súlur ella trý ymisk øki, sum lofta umsókn um verkætlanir á hvør sín hátt.

Eftir Mariu Húsgarð

Tann fyrsta av teimum trimum súlunum í Horizon Europe er fyri granskan, sum ætlar at søkja einsamallur. Undir hesi súluni er millum annað European Research Council, sum hevur latið stuðul til slóðbrótandi gransking á nógvum viðkomandi økjum, og sum hevur verið eitt stig á leiðini til altjóða viðurkenning og enntá til Nobel virðisløn hjá fleiri granskarum.

EUROPEAN RESEARCH COUNCIL OG KORONA

Koronafarsóttin setti av álvara sjóneykuna á týðningin av gransking. Álit varð sett á granskarar at finna loysnir, og umleið 200 ERC stuðulsmóttakarar fingur møguleika at granska og byggja víðari á

tað, sum aðrir granskarar undan teimum høvdu avrikað.

Ein týðandi uppgáva hjá ERC verður áhaldandi at styrkja álitid á vísindi, meðan summi av øllum alvi royna at máa stóðið undan við falskunning.

Stuðulin úr ERC legði grundina undir, at menningin av Pfizer-BioNtech vaksununi kundi ganga so skjótt.

MARIE CURIE FLYTFØRISKIPANIN

Flytforiskipanin ber enn navnið hjá navnframa granskarinum, Marie S. Curie. Skipanin er ikki broytt í mun til undanfarna skrá. Granskarar kunnu við stuðli úr Horizon koma til Føroya ella fara

út í heim at granska í eitt ávíst tíðarskeið. Luttøkan kann eisini vera partur av størri netverki, sum hevur sum endamál at útbúgva granskarar.

Seinasti føroyski stovnurin, ið megnaði at fáa lut í Marie Curie skipanini undir Horizon 2020, var Heilsufrøðiliga Starvsstovan við verkætlanini “RASOPTA - Safeguarding future production of fish in aquaculture systems with water recirculation”. Verkætlanin hevur fingið jattað 24 mió. kr. í stuðli til at útbúgva 12 ph.d. lesandi í átta ymiskum londum í Evropa.

Føroyska luttøkan snýr seg um fiskaheilsu, og úr Føroyum luttaka umframt Heilsufrøðiliga Starvsstovuna eisini Hiddenfjord og SMJ

Ráðgevandi Verkfrøðingar.

SAMSTARVSNETVERK

Størsti parturin av Horizon Europe stuðlinum fer til samstarvsverkætlanir. Økið, sum er ætlað til menning av fyrirkomum, fevnir eisini um samstørv tvørturum landamørk og fakøki og millum bæði stovnar og fyrirkomur.

Føroyska luttøkan hevur eydnast væl í hesum partinum av Horizon. Føroysk luttøka snýr seg ofta um okkara høvuðsvinnu ella um okkara landafrøðiliga støðu í Norðuratlantshavi, har til ber at máta veðurlagsbroytingar og geva munagott íkast til gransking í Arktis.

Debes Christiansen, granskari á Heilsufrøðiligu Starvsstovuni, fekk miðlaheildurslønina í 2020

Hvør skal hava viðurkenning fyri góða miðling av gransking?

Granskingarráðið fer aftur í ár at heiðra ein persón, sum hevur dugað serliga væl at miðla granskingarúrslit, hevur víst á týðningin av gransking ella á annan hátt varpað ljós á nyttuna av vísindum. Hetta verður gjørt á Vísindavøkuni fríggjadagin 24. september 2021.

Granskarar verða oftast mettir eftir, hvussu dugnaligir teir eru at miðla vísindaliga, og hetta er sjálvsagt sera týðningarmikil partur av teirra starvi. Samstundis er tað tó greitt, at hendan miðlingin ofta er til aðrar granskarar og ikki til almenningin.

Tað krevjast aðrir og serligir førleikar at kunna meira alment um gransking og granskingarúrslit. Evnini eru ofta bæði umfatandi og torskild, so tað er neyðugt at duga at fortelja søgurnar einfalt og skipað, uttan at tær fyri tað missa sítt virðið.

ØLL KUNNU SENDA UPPSKOT INN

Granskingarráðið bjóðar øllum at senda inn uppskot um, hvør skal

fáa heiðurin fyri bestu miðlingina av gransking fyri 2021. Í uppskoti-num skal grundgevast fyri, hví víðkomandi eigur at fáa heiðurin. Best er, um víst verður til greinir, bókur, sendingar ella líknandi sum dømi um góðu miðlingina. Tað ber eisini til at senda slóðir til keldurnar.

Talan kann verða um granskara, miðlafólk ella annan, sum á greiðan og lætt skiljandi hátt hevur lýst granskingarúrslit og víst ávirkanina og týðningin av hesum í okkara gerandisdegi. Hetta kann vera í útvarps- ella sjónvarpssendingum, í greinum, fyrilestrum, bókum, plakatum ella øðrum.

Ein dómsnevnd við umboðum frá felagnum Føroysk Miðlafólk, Fróðskaparsetrinum og Granskingarráðnum fer at finna besta boðið millum innkomnu uppskoti. Nevndin er eisini heimilað sjálv at grundgeva fyri uppskotum til móttakarar.

DÓMSNEVDIN FER AT META UPPSKOTINI ÚT FRÁ HESUM EVNUM:

• Miðling á einum høgum stigi til ein breiðan skara

Evnini at fanga fólk uttanfyri granskingarheimin og samstundis at varðveita eitt høggt fakligt stig

innan gransking eins og miðling.

• Íkast til at økja um fatanina av gransking fyri samfelagið

Evnini til við greiðari miðling at økja um fatanina av, hvussu stóran týðning gransking hevur fyri samfelagið.

• Fangandi og kjakkveikjandi miðling

Evnini til at miðla á ein fangandi og kjakkveikjandi hátt og harvið vera við til at byggja brýr millum vísindaliga heimmin og samfelagið annars.

Seinasta freist at senda uppskot inn um, hvør skal móttaka heiðurin, er 13. september 2021.

Uppskot skulu sendast til Granskingarráðið við telduposti til:

gransking@gransking.fo
ella við boðum á Facebook.

HEIÐURSLØNIN ER ÁÐUR LATIN:

- 2012 - Dorete Bloch
- 2013 - Pál Weihe
- 2014 - Kári Sólstein
- 2015 - Bogi Hansen
- 2017 - Jens-Kjeld Jensen
- 2018 - Magni Mohr
- 2019 - Lis Mortensen
- 2020 - Debes Christiansen

#Hettamákannast

Myndir: Annika Sølvará

Veldst alt um eygað, sum sær? Ber til at drekka Amarone afturvið fiski og kips? Hví eru flestu standmyndir av kvinnum uttan navn og klæðir? Eru íbygdur steinar til? Er munur á bygðum gøtum og traðkaðum gøtum í lendinum?

Drívmeigin handan gransking er í stóran mun forvitni. Tað er bæði forvitnið hjá granskarum og hjá øðrum, sum formar granskingararbeiðið. Eitt svar reisir ofta fleiri spurningar, sum arbeitt verður víðari við.

Tað er ein mánaði til ársins Vísindavøku. Tá fara granskarar at hava framløgur og fyrilestrar um ymiskt, sum tey arbeiða við í lötuni, og leggja fram feska granskingarúrslit.

Sum upphiting til Vísindavøkuna vilja vit eggja fólki at koma við hugskotum til granskingarevni og -spurningar. Einki evnið er ov stórt ella ov lítið. Kanska hugskotið kveikir ein granskara ella ein komandi granskarar?

Vit skipa hetta sum eina

kapping á Instagram. Besta hugskotið verður kosið á Vísindavøkuni tann 24. september. Virðislønin er eitt gávukort á 500 kr.

SEND OKKUM TÍNI HUGSKOT

Soleiðis luttekur tú í kappingini:

Finn eina sigandi mynd og lýs spurningin ella evnið við í mesta

lagi 40 teknum. Deil mynd við teksti á Instagram við #Hettamákannast Freistin at luttaka er 22. september.

Vit tilskila okkum rætt til at

deila onkur av hugskotunum á gransking - Instagramvanganum hjá Granskingarráðnum.

Vísinda vøka

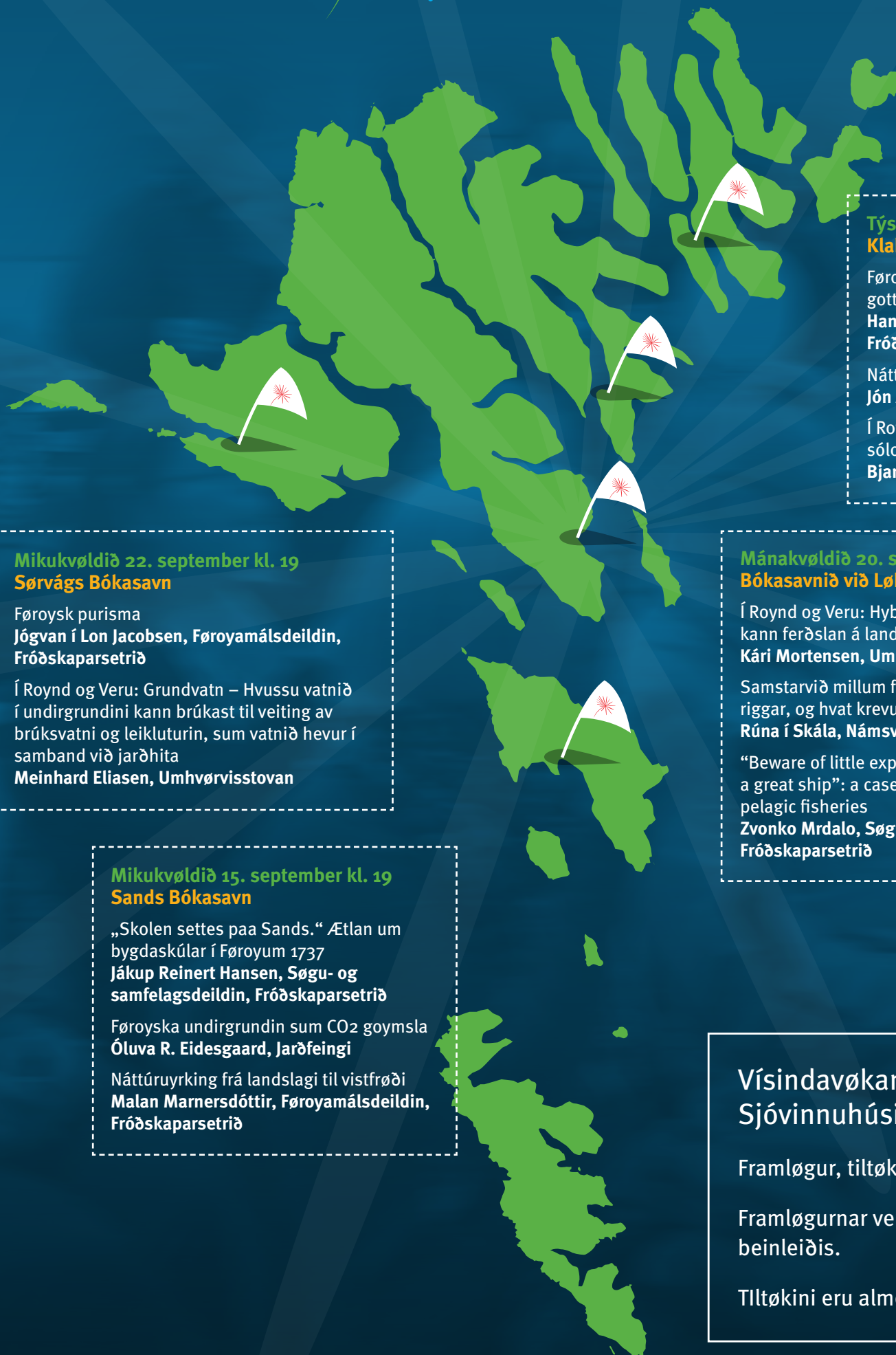
SKRÁ FYRI VÍSINDAVØKUNA 24. SEPTEMBER Í KONGSHØLL

08.30	Vælkomin á Vísindavøku	12.40	A salmon's view of climate change (framløgan verður á enskum) Amanda Vang, Fiskaaling
08.40	Í Roynd og Veru: Sólorka - Royndir við sólorku í Føroyum. Loysir tað seg? Bjarti Thomsen, Umhvørvisstovan	13.00	Í Roynd og Veru: Kyksilvur - frá lívsstimbrandi til eitrandi evni. Hugleiðing um gransking, og greining av støðuni av kyksilvuri og øðrum dálkandi evnum í náttúruni í dag. Halla W. Reinert, Umhvørvisstovan
09.00	Fakta og falskuning um koppseting Marnar F. Kristiansen, Deildin fyri heilsu- og sjúkrarøktarvísindi, Fróðskaparsetrið	13.20	Moldin, ein markleysur matkovi. Ein landbúnaðarfaklig greining um gagnnýtslu av lendi Jens Ivan í Gerðinum, Búnaðarstovan
09.20	Grundvatn sum tilfeingi Jana Ólavsdóttir, Jarðfeingi	13.40	Er nakað nýtt at siga um pápar í Føroyum? Ein lýsing av sjónarmiðinum hjá ungdóminum Firouz Gaini, Sögu- og samfelagsdeildin, Fróðskaparsetrið
09.40	Náttúran í Koltri Jón Aldará, Tjóðsavnið	14.00	A climate mitigation strategy using marine algae? An example of scientific misrepresentation for economic gain (framløgan verður á enskum) Ian Salter, Havstovan
10.00	Tummil niður til ketokost – ein vøddaglykogensk søga Magni Mohr, Deildin fyri heilsu- og sjúkrarøktarvísindi, Fróðskaparsetrið	14.20	Sproglig mangfoldighed i et uddannelsesperspektiv (framløgan verður á donskum) Louise Meyer Carlsen, Náttúruvísindadeildin
10.20	Í Roynd og Veru: Hydrography in the 21st Century on the Faroe Islands (framløgan verður á enskum) Gethin W. Roberts, Umhvørvisstovan	14.40	Falstíðindi í søgu og keldukritikkur Hans Andrias Sølvará, Sögu- og samfelagsdeildin, Fróðskaparsetrið
10.40	Hvat skal eg trúgva? Álit og misálit á vísindaligar og almennar myndugleikar Heini í Skorini, Sögu- og samfelagsdeildin, Fróðskaparsetrið	15.00	Samstarvið millum frítíðarskúla og skúla: Hvat riggar, og hvat krevur ábót? Rúna í Skála, Námsvísindadeildin
11.00	Fer Golfstreymurin at steðga? Karin Margretha H. Larsen, Havstovan	15.30	Miðlafagnaður Snarrøðu-kapping - 150 sekund Kunningartiltak: Fróðskaparsetrið, Landsbókasavnið og Granskingarráðið Handan av ársins miðlaheiðursløn
11.20	Í Roynd og Veru: Er nakað skaðadjør? Kjakið um lívfrøðiliga trygd. Sjúrður Hammer, Umhvørvisstovan		Tiltakið verður stroymt beinleiðis
11.40	Er talufrælsið hótt? Um almenna kjakið, haturstalu og politiska korrektheit Sigri Gaini, Sögu- og samfelagsdeildin, Fróðskaparsetrið		
12.00	Hvørji gen kunnu geva bróstkrabba í Føroyum? Noomi O. Gregersen, FarGen		
12.20	Hvussu fáa vit vitan um sosiala økið í Føroyum? Michael Feldballe Hansen, Sögu- og samfelagsdeildin, Fróðskaparsetrið		

9.00-15.00 **Parkeringsøkið**
Telt við tiltøkum fyri børn og vaksin
Næmingar og lærarar á Glasi gera royndir í øðrum teltinum
Havstovan sýnir fram ymsar fiskar o.a. í hinum teltinum

9.00-15.00 **Sjóvinnuhúsið**
Ymisk tiltøk og royndir fyri børn og vaksin

Vísinda *vøka* – á ferð 2021

Týskvøldið 21. september kl. 19 Klaksvíkar Bókasavn

Føroyskur fiskivinnupolitikkur seinastu gott 40 árin
Hans Ellefsen, Søgu- og samfelagsdeildin, Fróðskaparsetrið

Náttúran í Koltri
Jón Aldará, Tjóðsavnið

Í Roynd og Veru: Sólorka – Royndir við sólorku í Føroyum. Loysir tað seg?
Bjarti Thomsen, Umhvørvisstovan

Mikukvøldið 22. september kl. 19 Sørvágs Bókasavn

Føroysk purisma
Jógvan í Lon Jacobsen, Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetrið

Í Roynd og Veru: Grundvatn – Hvussu vatnið í undirgrundini kann brúkast til veiting av brúksvatni og leikluturin, sum vatnið hevur í samband við jarðhita
Meinhard Eliassen, Umhvørvisstovan

Mánakvøldið 20. september kl. 19 Bókasavnið við Løkin

Í Roynd og Veru: Hybrid og grøna loysnin – Hvussu kann ferðslan á landi og sjógvi gerast leys av olju
Kári Mortensen, Umhvørvisstovan

Samstarvið millum frítíðarskúla og skúla: Hvat riggar, og hvat krevur ábót?
Rúna í Skála, Námsvísindadeildin, Fróðskaparsetrið

“Beware of little expenses; a small leak will sink a great ship”: a case study of the North Atlantic pelagic fisheries
Zvonko Mrdalo, Søgu- og samfelagsdeildin, Fróðskaparsetrið

Mikukvøldið 15. september kl. 19 Sands Bókasavn

„Skolen settes paa Sands.“ Ætlan um bygdaskúlar í Føroyum 1737
Jákup Reinert Hansen, Søgu- og samfelagsdeildin, Fróðskaparsetrið

Føroyska undirgrundin sum CO₂ goymsla
Óluva R. Eidesgaard, Jarðfeingi

Náttúruyrking frá landslagi til vistfrøði
Malan Marnersdóttir, Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetrið

Vísindavøkan 2021 verður í Sjóvinnuhúsinum 24. september

Framløgur, tiltøk og miðlafagnaður á skránni.

Framløgurnar verða eisini stroymdar beinleiðis.

Tiltøkini eru almenn og ókeypis.